

**UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE**

Matej Sebenik

**VOJAŠKA VLOGA VERSKIH VITEŠKIH REDOV V
SREDNJEVEŠKEM VOJSKOVANJU**

Diplomsko delo

Ljubljana, 2005

**UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE**

Matej Sebenik

Mentor: doc. dr. Damijan Guštin

**VOJAŠKA VLOGA VERSKIH VITEŠKIH REDOV V
SREDNJEVEŠKEM VOJSKOVANJU**

Diplomsko delo

Ljubljana, 2005

Kazalo

Seznam zemljevidov	3
1. Uvod	4
1.1 Cilji in pomen predlagane teme	4
1.2 Hipotezi	4
1.3 Sestava naloge	4
1.4 Metodološki razmislek	5
1.5 Okrajšave	5
2. Širjenje islama in srednjeveška družba ob začetku križarskih vojn	6
2.1 Širjenje islama	6
2.2 Srednjeveška družba ob začetku križarskih vojn	7
2.3 Srednjeveška cerkev	9
2.4 Vojska, strategija in taktika	10
3. Revni bratje – vojaki Jezusa Kristusa in Bolnišnica svetega Janeza	13
3.1 Ustanovitev, utrditev in delovanje na Bližnjem vzhodu in drugje	14
3.2 Popolnjevanje	26
3.3 Organizacija	27
3.4 Strategija in taktika	28
4. Tevtonski vitezi bolnišnice Svete Marije Jeruzalema	29
4.1 Ustanovitev, utrditev in delovanje na Bližnjem vzhodu in ob Baltiku	29
4.1.1 Transilvanija	31
4.1.2 Prusija	32
4.2 Organizacija	42
4.3 Popolnjevanje	44
4.4 Strategija in taktika	45

5. Bratje viteštva Kristusa Livonije	47
6. Verski viteški redovi na Iberskem polotoku	49
6.1 Ustanovitev, utrditev in delovanje	49
6.2 Organizacija	57
6.3 Popolnjevanje	58
6.4 Strategija in taktika	58
7. Primerjava redov	59
8. Zaključek	61
9. Viri	63

Seznam zemljevidov

Zemljevid 1: Križarske države na Bližnjem vzhodu	str. 13
Zemljevid 2: Pribaltik v 15. stoletju	str. 29
Zemljevid 3: Iberski polotok v 15. stoletju	str. 49

1. Uvod

Konec dvanajstega stoletja je prišlo do prve križarske vojne. Zamisel križarskih vojn je bila uporabljena po celi Evropi, a se je najbolj uveljavila kot način boja proti muslimanom na Bližnjem vzhodu. V dobi, kjer je bila katoliška cerkev izredno močna, vojna pa pomemben del družbe, torej niti ni bilo nenavadno, da je prišlo v latinskih kraljevinah na bližnjem vzhodu do izjemnega zlitja vlog meništva z viteštvom. Viteški redovi so se izkazali za tako učinkovite, da so se razširili po celi Evropi, in med bojevniki v krščanski Evropi niso imeli para.

1.1 Cilji in pomen predlagane teme

Cilj diplomskega dela je predstaviti vojaško organiziranost, številčnost, popolnjevanje, strategijo in taktiko ter vojaški učinek. Podrobno bo opisana zgodovina obstoja redov kot tudi njihova vpletenost v družbeno delovanje držav in družb. Proti koncu naloge bom redove med seboj na kratko primerjal.

1.2 Hipotezi

1. Verski viteški redovi so imeli pomembno, v nekaterih primerih celo ključno vlogo pri vojaških dejavnostih na robovih zahodnega sveta.
2. Verski viteški redovi so se v določenih vidikih pomembno razlikovali od prevladujoče družbenoekonomske ideološke ureditve.

1.3 Sestava naloge

Po kazalu in uvodu, kjer je opisana sestava in namen naloge, je v prvem poglavju glavnega besedila opisano ozadje križarskih vojn – družbena ureditev, vloga cerkve ter tudi širjenje islama v območja, kjer je prišel v stik in spopad z krščanstvom. V tem poglavju sta opisani tudi strategija in taktika tedanjih vojn. V sledečih poglavjih so opisani templjarji in hospitalirji (Bližnji vzhod), tevtonci (Baltik) ter španski viteški redovi (Iberski polotok). Nato v ločenem poglavju sledi primerjava redov. Sledi potrditev ali zavrnitev hipotez in zaključek. Na konec diplomskega dela je umeščen seznam virov.

1.4 Metodološki razmislek

Pri svojem delu uporabljam dve metodi, in sicer analizo sekundarnih virov ter primerjalno – zgodovinsko analizo.

Analiza sekundarnih virov zavzema pregled knjig, večina katerih je bila kupljena v Sloveniji ali preko spleta. V to skupino spadajo tudi spletne strani. Preko opisne metode bom nato ta dejstva predstavil v diplomskem delu.

S primerjalno – zgodovinsko analizo pa bom na koncu dela redove primerjal med sabo v najpomembnejših vidikih, na katere se bom osredotočil med glavnino diplomskega dela.

V delu so imena (krajevna in osebna), ki se jih da posloveniti, poslovenjena, ostala pa so navedena v oblikah, danih v virih (večinoma nemškega in francoskega porekla).

1.5 Okrajšave

Francija – francoska kraljevina, ne zavzema ozemlja sedanje Francije

Cesarstvo, Nemčija – Sveto rimsko cesarstvo nemške narodnosti, ne zavzema ozemlja sedanje Nemčije

Templjarji – Revni bratje – vojaki Jezusa Kristusa

Hospitalirji – Bolnišnica svetega Janeza

Tevtonci – Tevtonski vitezi bolnišnice Svete Marije Jeruzalema

Palestina – Sveta dežela – krščanske posesti na Bližnjem vzhodu

Franki – splošna oznaka za prebivalce križarskih držav in tudi za Evropejce, ne opredeljuje narodnosti

Nemci – prebivalci Svetega rimskega cesarstva nemške narodnosti. V ožjem smislu se pojem nanaša na pripadnike Sasov, Švabov, Bavarcev

Reyse, razzie – roparsko uničevalni pohodi v nasprotnikove dežele z ciljem rušenja ekonomske moči in morale

2. Širjenje islama in srednjeveška družba ob začetku križarskih vojn

2.1 Širjenje islama

Leta 614 so Perzijci zavzeli Jeruzalem. Leta 632 je umrl Mohamed, ustanovitelj islama. V letih po njegovi smrti so muslimani začeli izjemne nize osvajanj, ki so jih pripeljale v stik in konflikt z drugimi verami, tudi s krščanstvom. Leta 635 Arabci začnejo zavzemati Perzijo. Leta 638 pod kalifom Omarjem I. zavzamejo Jeruzalem. Do leta 639 zavzamejo južne province Bizanca: Egipt, Sirijo, Jordanijo, Palestino. Leta 697 pade muslimanom v roke Kartagina, zadnje središče Bizanca v severni Afriki, potekajo številni napadi muslimanov ter ljudstev z Balkana na bizantinsko državo (od leta 800 dalje se začne za Bizanc obdobje, ko se okrepi in si povrne ozemlja na Balkanu ter v Anatoliji).

Tako so muslimani leta 711 prišli na Iberski polotok in se tam spopadli z zahodnimi Goti. Te so kmalu porazili, njihove ostanke pa stisnili v severni, gorati del polotoka. Nato so napredovali v ozemlje današnje Francije. Ključno je bilo leto 732. Najprej jih je napadel Eudes, vojvoda Akvitanije, in je bil hudo poražen. Nato pa so pred Poitiersom srečali glavno frankovsko vojsko pod poveljstvom princa Karla (ki je po tem spopadu dobil nadimek Martel – kladivo). Po sedmih dnevih čakanja sta se vojski (muslimanska naj bi imela najmanj 60.000 ljudi, krščanski zgodovinarji so jo tedaj ocenili na 300.000 ljudi) spopadli. Muslimani so uporabljali večinoma konjenico, medtem ko so imeli Franki večinoma pehoto. V tej bitki je viden eden redkih primerov v srednjeveškem bojevanju, ko je pehota v boju premagala konjenico. Po dnevu boja so se muslimani ponoči umaknili. To je bila najvišja točka prodora muslimanov v zahodno Evropo (Cunliffe, 2001; 463, www.fordham.edu/halsall/source/732tours.html, www.labyrinth.net.au/~saul/history/byzan.html).

Leta 831 so iz severne Afrike muslimani, ki so pripadali fatimidskemu kalifatu, iz Egipta, vdrli na Sicilijo in zavzeli Palermo, ki je bil takrat pod Bizantinci. Že prej so muslimani občasno vpadali na Apeninski polotok. Do leta 965 so zavzeli celotno Sicilijo. Od leta 1000 naprej so se v južno Italijo stekali francoski, normanski in severnoitalijanski plačanci. Tam so služili Bizantincem ali pa raznim lombardskim princem. Ti plačanci so zavzemali gradove in iz njih nato ropali podeželje. Desetletja takih dejavnosti so jih naredila izjemno nepriljubljene. Papež Leon IX. je proti njim organiziral italijansko–

bizantinsko koalicijo. Plačanci so se združili in napadli papeško vojsko 17. junija 1053., preden so se papežu pridružili Bizantinci. Papež je bil ujet in je bil prisiljen priznati normanske pridobitve, ki pa so bile še vedno majhne. Napredovali so šele po letu 1059, in sicer zaradi dveh razlogov. Prvi je bil pritisk seldžuških Turkov. Še od leta 1038 do 1040 so Bizantinci kazali resno zanimanje za Sicilijo in so tja poslali svojega prvega generala, Georgea Maniacesa. Ta je zavzel Messino in Sirakuze, a je bil nato poklican nazaj v Bizanc (posledica bojazni, ki so jo gojili cesarji do svojih generalov). Od takrat naprej so imeli Bizantinci polne roke z Anatolijo. Leta 1058–1059 se je tam pojavil prvi resni preboj njihove obrambe.

Kmalu zatem so Normani začeli prve napade na njihova posestva v Italiji. Brata Robert in Roger Guiscard sta bila drugi dejavnik, ki je omogočil hitro osvajanje, saj sta omogočila odlično sodelovanje med vojskami. Brata sta do smrti obvladovala italijansko rekonkvisto. Leta 1061 je mlajši, Roger, prečkal preliv med Kalabrijjo in Sicilijo in zavzel Messino. Leta 1068 je Robert začel oblegati Bari, središče Bizanca v regiji, in mogočno pristanišče. Leta 1071 se je Bari po triletnem obleganju in blokadi predal. Januarja 1072 sta brata zavzela Palermo, glavno mesto muslimanske Sicilije. Do leta 1091 so padle še zadnje njihove utrdbe na Siciliji in na Malti. Zmagi pri Bariju in Palermu nista bili kopenski: ključni sta bili pomorski bitki, kjer ladjevjem ni uspelo prebiti normanske blokade pristanišč in okrepiti mest.

Leta 1015 so mornarice italijanskih mest začele z vpadi, ki so kmalu muslimanom vzeli Korziko in Sardinijo. Tako so muslimanom po letu 1091 ostali od pristanišč le Baleari in vzhodna Andaluzija (Keen, 2001; 64–66).

2.2 Srednjeveška družba ob začetku križarskih vojn

Prebivalstvo je bilo v tem obdobju razdeljeno na tri glavne razrede: tiste, ki so delali (kmetje, obrtniki, trgovci itd.), tiste, ki so se borili (plemstvo), in pa na tiste, ki molijo (duhovščina). Ta delitev seveda ni popolnoma odražala resničnosti, saj so se morali bojevati tako tisti, ki so delali, kot tudi tisti, ki so molili. Odraža pa grobo delitev na duhovščino, plemstvo, in vse ostale.

Fevdalizem je že bil prevladujoči družbeni sistem Evrope v tistem času, čeprav so obstajali tudi neštevilni svobodni kmetje. Sestavljen je iz treh prvin: fevdov, fevdalcev in

vazalov.

Fevdalec je bil nekdo, ki je imel zemljo. To zemljo je v zameno za določene usluge dal vazalu v uporabo. V začetku fevdalizma fevd še ni bil deden. Nekdo je stopil v to družbeno razmerje s simbolnim obredom oz. slovesnostjo. V njej se je poklonil fevdalcu, mu obljubil, da se bo boril zanj, in priznal njegovo nadvlado in obljubil zvestost, poslušnost. Tako sta oba stopila v fevdalno razmerje.

Fevdalec je vazalu priskrbel zemljo, ki je bila glavni razlog, da je slednji stopil v razmerje. Ker je bila zemlja vazalu le posojena, je fevdalec pogosto moral zemljo tudi vzdrževati in vazala in zemljo ščititi.

Vazal je užival del dobrin, ki jih je pridelal njegov fevd. V zameno je bil dolžan nuditi fevdalcu dve glavni dejavnosti. Prva je bila »pomoč«. Če je fevdalec izvedel vojaški sklic, se mu je moral vazal odzvati z vso opremo in ljudmi, ki jih je lahko zbral iz dobrin, ki jih je užival iz fevda. Ta obveza je glavni razlog, da je v fevdalno razmerje vstopal fevdalec. Druga je obveza posveta. Če je bil fevdalec pred težko odločitvijo (npr. vojno), je imel pravico sklicati svoje vazale, ki so mu morali svetovati.

Velikost fevdov je bila zelo različna, od le ene kmetije do celih pokrajin. Fevdalna delitev se je razvijala preko mnogih stopenj – tako je imel lahko nekdo več vazalov ter posredno tudi več fevdalcev. Fevdalci so bili tudi cerkvene osebe; škofi in opati (cerkev je bila v srednjem veku v zahodni, srednji in južni Evropi največji posamezni lastnik zemlje).

Zemlja je pomenila moč. Tako je delitev zemlje pomenila tudi delitev moči. V določenih obdobjih je bila fevdalna razcepljenost tako huda, da je dejansko ohromila osrednjo, kraljevo ali cesarsko moč. Veliki in tudi mali vazali so se bojevali eden z drugim. Do mere so temu botrovali tudi različni zakoni dedovanja. Tako je država Karla Velikega po njegovi smrti bila v skladu z frankovskimi dednimi zakoni razdeljena na tri dele, vsak je pripadal enemu njegovih treh sinov. Kasneje se je na najvišjih, državnih nivojih, uveljavil drugi dedni sistem, sistem primogeniture, po kateri je celo kraljevino podedoval prvi sin oz. otrok.

(<http://en.wikipedia.org/wiki/Feudalism>).

V enajstem stoletju je prišlo do precejšnje gospodarske in demografske rasti. Ta dva dejavnika sta imela naravno velik vpliv tudi na naravo vojskovanja. Mogotci so lahko

preusmerili več sredstev v gradnjo gradov in v razvoj vojska, ter bili po drugi strani zaradi velike cene poraza neradi stopali v bitke, razen če niso imeli odločilne premoči (ko je pobegnil nasprotnik). V tem obdobju se vidi tudi širjenje v obrobne dežele in ljudstva: v Pribaltik, v Wales, Škotsko, Irsko, v dežele muslimanov v Španiji ter Italiji. Vseeno pa je največ energije šlo v boje med fevdalci samimi. Tako je bila vsaj vojna nizke intenzivnosti stalnica srednjeveških družb. Zaradi prepletenosti vladarskih hiš in interesov so se mnogokrat v na prvi pogled nepomembne vojne zapletle cele pokrajine. Vojn, kjer so sodelovale vojske celih držav, je bilo malo – večinoma so bili v posamične vojne zapleteni le veliki mogotci (Keen, 2001; 59–61, 66–78).

2.3 Srednjeveška cerkev

Srednjeveška katoliška cerkev se je močno razlikovala od današnje. Predvsem je imela ogromno posvetno moč. Ta se je kazala na več načinov. Cerkev je imela v lasti papeško državo, ozemlje v današnji osrednji Italiji, prav tako pa je bila tudi lastnik ogromno zemlje v drugih državah in bila kot taka tam izjemno pomembna. Bila je intimno vpletena v katoliške države – zamisel ločitve države in cerkve tedaj ni in ni mogla obstajati. Tako so visoki cerkveni dostojanstveniki imeli pomembne položaje znotraj struktur oblasti. Ker so bile kraljevine precej slabo izoblikovane oz. so pokrajine neprestano menjale lastnike preko vojn, porok in izumiranje vladarskih rodbin, ljudstvo ni čutilo pripadnosti njim, ampak se je istovetilo s krščanstvom in pa s širšimi skupnimi normami (delitve po slojih, pravne norme itd.). Njeni zakoni so pogosto prekašali posvetne. Tako je imela cerkev možnost delovanja neposredno na množice na mnogih ravneh z ogromno moralno težo. Na najnižjih so to bila pridiganja duhovnikov, na višjih preko papeških legatov, ki so bili potujoči glas papeža, na najvišjih pa je lahko papež iz cerkve izobčil posameznega vladarja (Friderika II.) ali pa kar celotno vojsko (četrt križarska vojska).

Nekateri organizacijo cerkve v srednjem veku opisujejo s terminom papeška monarhija. Tako se je cerkev tudi obnašala – poleg živahnega vmešavanja v zadeve drugih držav je vodila obširno zunanjo politiko, obdavčevala svoje posesti preko celotne Evrope, pogosto so visoki cerkveni dostojanstveniki vodili vojske v boj. Moč cerkve se vidi v njenem podaljšanem sodelovanju v vojni investiture, kjer so bili njeni nasprotniki hohenstaufovski cesarji. Vendar je bila cerkev znotraj močno razdeljena med dvema

poloma, med Italijani in Francozi, znotraj teh polovic pa še na razne družine, ki so večkrat zapored dajale med sabo sorodne papeže. Tako se je zgodilo, da je leta 1305 postal papež Francoz, in je premaknil sedež papeštva v Avignon. Sledilo je obdobje, ko je bila cerkev šibka, pod močnim vplivom Francije, notranje razdeljena (veliki papeški razkol), grozila so ji številna krivoverstva.

Proti tem nevarnostim se je cerkev borila tudi z uporabo križarskih vojn. Te so bile uporabljene tako proti posvetnim voditeljem, ki so nasprotovali papežem, kot proti krivovercem, proti nevernikom ter poganom. Cerkev je poskušala nadzorovati nasilje in vojno, ki je bila v tedanji družbi prisotna na več ravneh. To je razvidno iz dni, kjer je bilo prepovedano bojevanje, iz oseb, katerih naj ne bi pobijali, orožij, katera se ne bi uporabljala (predvsem samostrel), zgradb, katere se naj ne bi napadale (poleg vseh cerkvenih tudi druge zgradbe), ter iz njene določitev, kaj naj bo idealen borec (to naj bi bil pripadnik verskega viteškega reda, ki se bojuje bogu v čast in bo gotovo šel v nebesa).

Še ena stvar, ki jo je treba omeniti, in je pomembna v tej dobi: oživitev samostanov. Ti so bili v zatonu, dokler jih ni Bernard Clairvauxški oživil. Ustvaril je svojo novo vejo, cistercijansko skupnost, in, kot bomo videli, bil ključen pri vzpostavljanju in izoblikovanju verskih viteških redov.

2.4 Vojska, strategija in taktika

Fevdalne vojske so bile sestavljene iz vazalov, ki so se fevdalcu odzvali na sklic. Kralji in veliki vazali so imeli načeloma enote, ki so bile pod njihovim neposrednim nadzorom, vendar so bile to majhne skupine načeloma težke konjenice, ki same niso mogle odločati bitk. Fevdalne vojske so bile omejene na več načinov. Prvi je bil časovni: vazali so bili dolžni služiti fevdalcu vojaško le 40 dni na leto, nato pa so se, pogosto sredi vojaških operacij, vrnili domov. Prav tako so bile vojne omejene glede letnih časov. Vojske niso delovale spomladi in jeseni, ker je bilo takrat treba obdelovati polja itd., ter pozimi, ker je zima otežila premikanje težke konjenice in pehote in ker je otežila oskrbo (seveda so imele določene kulture posebne običaje, ki se niso prilagajali temu »urniku«, prav tako so bili drugje odločilni dejavniki posebno ozemlje in drugi dejavniki). Večinoma so delovale v pozni jeseni, ko je bila žetev že pospravljena. Konec koncev pa

so bile vojske omejene tudi v logističnem pogledu. Posebej, če se je branitelj branil z strategijo požgane zemlje, napadalec ni mogel dalj časa ostati v njegovi pokrajini.

Srce teh vojska so bili vitezi. Ti so se večinoma borili kot težka konjenica (verizne srajce, kovinske plošče, pogosto oklepljen tudi konj, uporaba sulice in meča ter ščita). Bili so poklicni borci, bojovniška elita. Proti drugi konjenici na bojišču so se po zaslugi stremena borili z sulico pod pazduho. Proti pehoti je bilo učinkovitejše držanje sulice nad glavo ter uporaba meča. Njihova taktična vloga še ni popolnoma razumljena. Svoj položaj na vrhu fevdalne lestvice so ljubosumno varovali in mnogokrat namenoma ovirali na bojišču druge »rodove« vojske, da jim ne bi pobrali slave. Druge rodove je predstavljala pehota. Ta je bila raznolika: od nediscipliniranih kmetov do profesionalnih seržantov. Oborožena je bila z loki in samostreli ali pa z orožji za bližinski boj. Ob obleganjih so se uporabljale oblegovalne naprave: oblegovalni stolpi, minerji, ovni, katapult, trebušete.

Strategija se je osredotočala na zavzemanje gradov. Ti so se, če so bili primerno založeni in branjeni, lahko branili tudi eno leto. Bitkam se je načeloma izogibalo, ker so bile drage in neodločilne, saj se je poraženec vedno lahko zaprl v svoje utrdbe. Večina bitk se je izvajala pri obleganjih, ko so zunanje sile poskušale obleganja razbiti. Mnogokrat se ni bilo potrebno boriti – padeč pomembnega gradu je mnogokrat povzročil val predaj manjših gradov. V neposrednih napadih na grad, čeprav je bil zid že prebit, je napadalec utrpel hude izgube. Vojaki so v zavzetih mestih redno izvajali pokole in posilstva, zato se je mnogokrat branitelj raje pod ugodnimi pogoji predal, čeprav še ni izčrpal svojih virov. Grad je poleg obrambnega značaja imel še napadalnega, saj se je iz njega dalo izvajati napade. Služil je tudi kot simbol moči. Mnogokrat se je izkazalo za težko, da bi ohranili zvestobo poveljnikov gradov (kastelanov).

Poleg obleganj se je uporabljala še strategija roparskih pohodov, kjer so napadalci ropali in pobijali po podeželju in tako uničevali nasprotnikovo gospodarsko moč. Ta strategija ni prišla toliko do izraza v urbaniziranih deželah, kjer je prevladovalo obleganje. Ropanje pa je prišlo do izraza v neurbaniziranih deželah, kjer je bilo prebivalstvo in imetje razpršeno. Splošno gledano pa se je ropanje uporabljalo v vseh vojnah, ker je obogatilo napadalca, kot tudi osiromašilo tistega, ki se brani (najbolj sistematično in dolgotrajno ropanje se je odvijalo na severu Anglije in jugu Škotske, kjer so se Normani za pokol

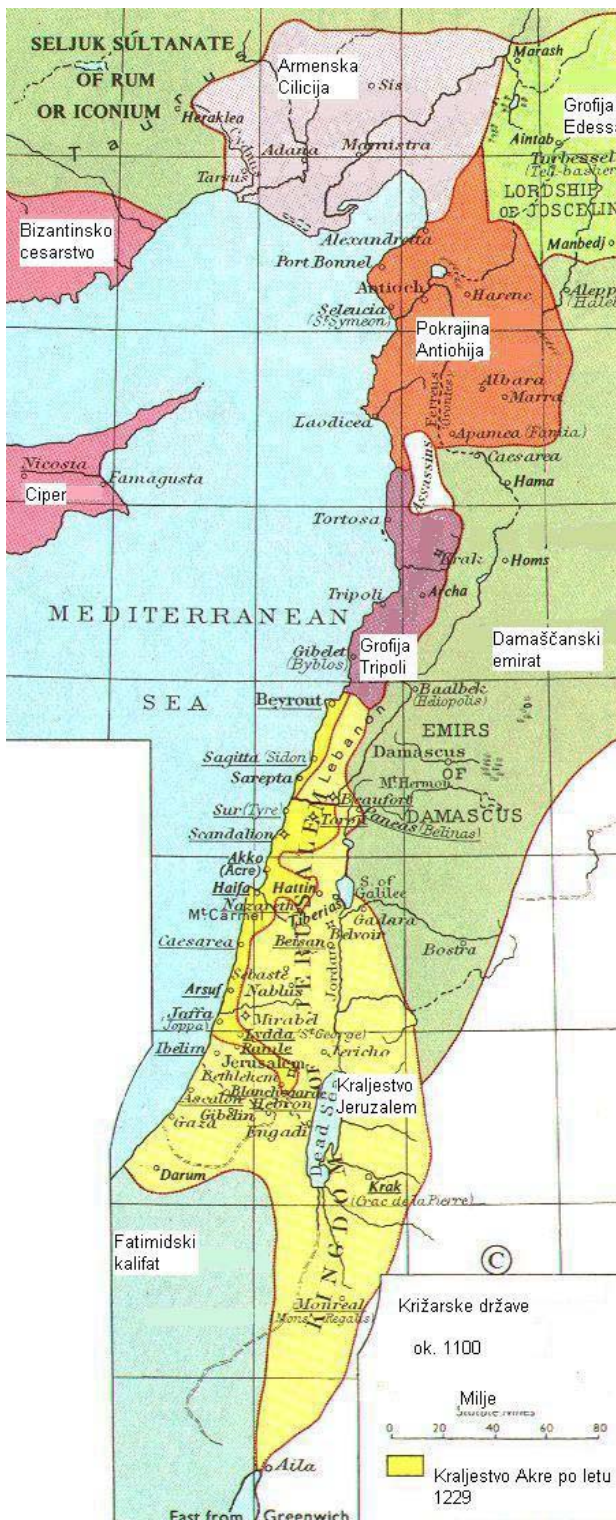
posadke Yorka maščevali z desetletji mučenja in ropanja lokalnega anglosaškega in vikingškega prebivalstva). Pri ropanju je bila ključna hitrost. Večina napadalcev je bila lahko oboroženih, saj je bil njihov namen oditi, preden se je zbral nasprotnik. Če pa je prišlo do boja, so glavno vlogo prevzeli težki konjeniki. V takih bitkah so bile lahko žrtve precej visoke.

Vsi zgoraj naštetih dejavniki so pomenili, da so bile vojne dolgotrajne, nizke intenzivnosti in so le redkokdaj prinesle velike spremembe (Keen, 2001; 13–18).

Na morju so v tem času imele nadvlado italijanske mestne države. Imele so prednosti ugodnih pristanišč in morskih tokov. Glavna zvrst ladje v Sredozemlju je bila galeja z veslači in z enim jadrom. Te ladje so bile sicer neprimerne za globoko morje, kjer so bile hitro preplavljene, in imele zaradi majhnih zalog sveže vode majhno območje delovanja. Bile pa so lažje obvladljive v plitvih vodah in so lahko na krajših razdaljah dosegale višje hitrosti. Tako muslimani kot kristjani so uporabljali enako zvrst ladij (Keen, 2001; 66).

3. Revni bratje – vojaki Jezusa Kristusa in Bolnišnica svetega Janeza

Zemljevid 1: Križarske države na Blžnjem vzhodu

Vir: Prirejeno po: <http://www.answers.com/topic/crusader-states>

3.1 Ustanovitev, utrditev in delovanje na Bližnjem vzhodu in drugje

Novembra 1095 se je v Clermontu v Franciji zbral cerkveni koncil. Ob njegovem koncu je papež Urban II. pridigal o edinstveni zamisli, križarski vojni, katere dvojni cilj naj bi bil osvoboditev kristjanov, ki živijo v Palestini, in zavzetje svetih mest Jezusovega življenja. V ozadju papeževe pridige so bile brez dvoma tudi nevarnosti, ki so Bizancu pretile v obliki seldžuških Turkov, ki so zadnji dve desetletji zavzemali Malo Azijo in so prišli že skoraj do Bosporja. Cesar Aleksej je papeža prosil pomoči marca v Piacenzi (Riley-Smith, 2001; 1).

Papež je še naslednje leto ostal v delih Francije, ki niso bili pod nadzorom francoskega kralja, in tam pridigal križarsko vojno (katalonske plemiče je pozval, naj se raje posvetijo rekonkvisti). Že takoj na začetku se nekatere njegovih želja niso uresničile. Želel si je vojske, ki bi jo vodili fevdalni mogotci, in ki bi bila sestavljena večinoma iz vitezov ter seržantov in podpornega osebja. Vendar je križarsko navdušenje zajelo tudi nižje sloje. Ti so se leta 1096 zbrali pod pridigarjem Petrom Puščavnikom in vitezom Walterjem Sans-Avoirškim. Večinoma so bili iz francoske monarhije, ozemlja sedanjega Beneluksa in iz Saške. Tako imenovana ljudska križarska vojska sicer ni bila popolnoma neorganizirana horda kmetov, saj novejša raziskave kažejo, da so bili v njej tudi oddelki vitezov, vsekakor pa je bila daleč od tega, kar sta pričakovala Aleksej in Urban II. Posamične tolpe so izvajale pogrome nad Židi, medtem ko se je celotna »vojska« spopadala z državami, preko katerih je potovala proti Bizancu. Mnogi so umrli, še preden so prišli do Bizanca. Tam jih je cesar hitro prepeljal v Malo Azijo, da se je znebil horde roparjev. V Mali Aziji se je vojska razdelila na dva dela. Oba dela so Turki uničili. Maloštevilni preživeli so se vrnilo do Bizanca, kjer so se pridružili drugemu valu križarjev, ki so bili večinoma sestavljeni iz mogotcev in vitezov (Riley-Smith, 2001; 34, 35, 39).

Zgodaj leta 1097 so se križarji odpravili v Malo Azijo. Posvetni vodja je bil grof Rajmond II. Toluški, cerkveni vodja pa škof Adhemar. V Mali Aziji so dvakrat premagali Turke. Ti se s križarji niso več neposredno spopadali. Slabili so jih z uničevanjem vseh virov hrane in vode. To pomanjkanje je prišlo do izraza med obleganjem Antiohije od poznega leta 1097 do zgodnjega 1098. Trpljenje je bilo med obleganjem skoraj neverjetno, vendar je bilo mesto na koncu zavzeto, ko je vohun odprl vrata utrdbe. Leta

1099 je bil zavzet Jeruzalem, v katerem je bil izveden legendarni pokol Judov in muslimanov. Do Jeruzalema je prišlo le 12.000 od začetnih 36.000 križarjev. Večino sta pobili bolezen in lakota (Riley-Smith, 2001; 36, Read, 2001; 80, 82–83).

Na Bližnjem vzhodu so bile ustanovljene štiri krščanske države: Jeruzalem, Tripoli, Antiohija in Edessa. Njihovi voditelji so postali najvplivnejši plemiči drugega vala prve križarske vojne. Ti so imeli polne roke dela. Morali so zavarovati meje svojih kraljestev z mnogo premalo ljudmi: mnogi križarji prve križarske vojne so odšli domov. Namesto njih ali namesto naseljencev so prihajali številni romarji, ki so se odpravljali na vsa pomembna, manj pomembna in sploh nepomembna mesta Jezusovega življenja. Pogostokrat so jih napadali, ropali in pobijali muslimanski prebivalci ter jih tudi prodajali v suženjstvo. Pod Hughom de Paynesom se je skupina vitezov posvetila njihovi zaščiti. Na začetku delovanja so se pojavljali dvomi o moralnosti kombinacije meništva in bojevanja. Leta 1118 jim je dal kralj Jeruzalema na razpolago krilo mošeje Al-Akse. Ta mošeja je stala v neposredni bližini Salomonovega templja. Tako se je vitezov prijelo ime templjarji. Podredili so se tudi patriarhu Jeruzalema. Uradni začetek redu je postavljen v leto 1120. Do leta 1125 so pridobili dovolj članov (tudi precej vplivnih, npr. grofa Šampanjskega) ter daril (tako denarnih kot tudi darov zemlje), da so prerasli Palestino. Na konferenci v Troyesu januarja leta 1129 so dobili svoja osnovna pravila (ki so kasneje postala zgled za večino drugih verskih viteških redov). Na osnovna pravila je močno vplival Bernard Clairvauxški, opat cistercijancev. Vsebovala so tri zaobljube (poslušnost, vzdržnost, revnost), bila pa prirejena življenju na Bližnjem vzhodu ter vojaškem življenju bratov. Leta 1139 pa je papež Inocenc II. izdal bulo *Omne datum optimum*, s katero so templjarji prišli neposredno pod papeški nadzor in niso odgovarjali posvetnim voditeljem. Prav tako jim je bula dala precejšnje privilegije v razmerju do navadne duhovščine ter jih oprostila plačevanja cerkvenih davkov. Tako duhovščina kot posvetni voditelji so vse viteške verske redove zaradi njihovih pravic in privilegijev močno kritizirali (Barber, 2000; 268, Riley - Smith, 2001; 184).

Bolnišnica svetega Janeza, katere člani so bili znani kot hospitalirji, je bila ustanovljena že pred prvo križarsko vojno v Jeruzalemu, okoli leta 1070, vendar je imela takrat le namen skrbeti za bolne in starejše romarje. Vedno večje število le-teh po ustanovitvi krščanskih držav je prisililo velikega mojstra, Gerarda, da je zamenjal

benediktinski statut z avguštinskim. Statut je bil zelo podoben templjarskemu, a je bil spremenjen do te mere, da je zaobjel tudi obširno bolnišnično delovanje. Leta 1113 je papež red vzel pod svoje okrilje. Prvi točni dokazi o vojaški organizaciji segajo v leto 1136, ko so dobili v posest utrdbo Gibelin z nalogo, da jo branijo. Mnogo je k militarizaciji prispeval tudi Bernard Clairvauxški. Do tedaj je red imel že številne posesti po Evropi in je od papežev Inocenca II., Anastazija IV., in Hadrijana IV. prejel nekatere olajšave in privilegije (Riley - Smith, 2001; 186, Seward, 1995; 30–31, 36).

Veliki mojster templjarjev je po letu 1129 potoval po Evropi in nabiral denar in nabornike. Novembra se je vrnil v Jeruzalem. Tam je kralj Jeruzalema, Baldvin II., pripravljal napad na Damask. Napad je zaradi slabega vremena propadel. Po tem napadu so se templjarji osredotočili na svoje izvirno poslanstvo, varovanje romarjev. Nato pa je atabeg Zengi iz Aleppa nenadoma leta 1144 pozimi zavzel Edesso, najzahodnejšo in najšibkejšo od krščanskih držav. Kristjani so bili pretreseni. Istega leta so hospitalirji od voditelja Tripolija dobili niz utrdb, med njimi tudi Crac des Chevaliers.

Bernard Clairvauxški je z zadnjimi močmi pridigal novo križarsko vojno. Jeseni leta 1147 sta v Anatolijo prišli dve vojski. Francosko je vodil Ludvik VII., kralj Francije, nemško pa Konrad III., nemški cesar. Oktobra so Turki nemško vojsko zmesarili. Preživeli so se pridružili Francozom. Cesar je zbolel in se vrnil v Bizanc. Združeno vojsko so na poti preko male Azije mučili Turki, vreme in pomanjkanje hrane. Morala se je zrušila in Ludvik VII. je poveljstvo nad vojsko predal velikemu mojstru templjarjev. Ti so jo pripeljali do obale, kjer je francoski kralj s konjenico z ladjami odšel v Palestino, pehoto pa prepustil usodi. Junija 1148 se mu je v Akri pridružil Konrad III. Monarha sta se odločila za napad na Damask, navkljub nasvetom lokalnih fevdalcev, ki so vedeli, da je Damask edina muslimanska sila, ki se je pripravljena pogajati z njimi. Napad je propadel. Sledile so obtožbe in prelaganje krivde. Celotna križarska vojna je izjemno škodovala krščanskemu ugledu v regiji.

Do leta 1130 so imeli templjarji gradove le na severu Antiohije ob meji s Cilicijsko Armenijo (Gasto, Durbak, la Roche). Do leta 1150 pa so že prevzeli odgovornost tudi za utrdbe v Jeruzalemu.

Leta 1153 se je začelo obleganje Askalona. Askalon je bila pomembna utrdba, ki so jo v rokah držali Egipčani. Zaradi njene moči ni bila zavzeta v 1. križarski vojni.

Predstavljala je težavo, ker je nadzorovala ključno cesto, ker so lahko muslimani iz nje ropali in ker je imela v njej bazo egipčanska mornarica. Najprej je bila omejena z nizom frankovskih utrd, nato se je začelo obleganje. Ko se je zrušil del njenega obrambnega zidu, je 40 templjarjev pohitelo v utrdbo, medtem ko naj bi ostali templjarji preprečili, da bi za njimi šle ostale sile (človek, ki je to obleganje opisoval, je imel dovolj razlogov, da je očrnil templjarje, tako da točno dogajanje ni znano). Templjarji so bili pobiti, tudi veliki mojster. Leta 1158 je novi veliki mojster skupaj s 87 brati ter s 300 posvetnimi vitezi padel v zasedo in bil ujet (Read, 2001; 137, 139).

Do leta 1163 so vodili jeruzalemski kralji do Egipta večinoma diplomacijo zavezništva. V njem so vladali fatimidski šiiti, med tem ko je bilo vzhodno od Jeruzalema večinoma sunitsko ozemlje. Nato pa je kralj Amalrik videl, da je kalifat v Egiptu v zadnjih močeh, in se je hotel okrepiti s tem, da se razširi vanj. Obenem je hotel za Egipt prikrajšati Nur el-Dina, voditelja Aleppa. Templjarji so bili proti in se niza teh odprav niso udeležili. Franki in hospitalirji pa so v Egiptu počenjali take grozote, da so Egipčani prosili za pomoč Nur el-Dina. Ta je poslal svojega generala, Širkuha, ki je zaobšel Franke, in je bil v Egiptu razglašen za vezirja. Po njegovi smrti je ta naslov dobil njegov nečak, Saladin. Ko je leta 1176 umrl Nur el-Din, je Saladin prevzel oblast tudi na vzhodu. Franki so bili soočeni z muslimansko supersilo. Leta 1177 je Saladin prodril s 26.000 ljudmi v frankovsko ozemlje, a ga je kralj Jeruzalema z le 380 vitezi (mnogo od teh je bilo templjarjev) presenetil in mu popolnoma razbil vojsko. Saladin je med pobegom skoraj umrl (Seward, 1995; 48, 49, 51).

Leta 1185 je postal veliki mojster templjarjev Gerard Rideforški, ki je bil neodgovoren in krvoželjen. Leta 1185 se je v Jeruzalemu začelo prepiranje glede nasledstva. Tudi s pomočjo templjarjev je bil izbran kralj Guy, ki je bil kot kralj nesposoben. Na prestol mu je pomagal tudi Reginald Chatillionski, roparski baron, ki je leta 1182 dal prenesti ladje v Rdeče morje in z njimi napadal romarje v Meko in Medino, in ki je kasneje, leta 1187 izzval Saladina v napad, ko je napadel karavano, ki je šla blizu njegovih posesti, in ki je bila pod Saladinovim varstvom. Maja 1187 je 150 vitezov, od katerih so bili večina templjarji, pod vodstvom velikega mojstra Gerarda napadlo 7.000 muslimanskih konjenikov pri Izvirih Cressona. V boju sta bila ubita veliki mojster hospitalirjev ter

maršal templjarjev, ki je napad odsvetoval. Gerard je z dvema templjarjema edini preživel, in pobegnil (Seward, 1995; 51-53, Read, 2001; 157–158).

Julija 1187 je Saladin prečkal reko Jordan s 60.000 ljudmi. Frankov je bilo 22.000. Polovico teh sil so prispevali templjarji in hospitalirji. Kralj Guy je poslušal nasvete Gerarda in Reginalda in zapustil ugodne položaje pri Safariji. Franki so cel dan, ki je bil najbolj vroč nenaravno vročega poletja, hodili in se zvečer, popolnoma izčrpani in popolnoma brez vode, ustavili na platoju, imenovanem Rogovi Hattina. Zjutraj je Saladin najprej dal zažgati grmičevje, kar je povzročilo popoln zlom morale pehote, ki se je poskušala prebiti skozi muslimanske falange, in je večinoma tam tudi umrla. Nato so muslimani zaporedoma napadali viteze s konjenico in puščicami in ti so napade zaporedoma odbijali. Končno so postali Franki tako izčrpani, da se niso več mogli bojevati. Ujetih jih je bilo 380, tudi kralj Guy, Reginald in Gerard. Templjarjev in hospitalirjev je bilo ujetih 230. Saladin je osebno ubil Reginalda, dal je tudi usmrtiti vsakega templjarja in hospitalirja, ki jih je ujel, razen Gerarda. Mnogi ujetniki so bili prodani v suženjstvo, nekateri so se odkupili.

Po Hattinu so frankovske utrdbe padale ena za drugo, saj so bile njihove posadke zmanjšane pod minimum, da se je lahko pri Hattinu borilo čim več mož. Gerarda je Saladin prisilil, da je ukazal predajo Gaze, in templjarska posadka je morala ubogati. Pri Askalonu se posadka navkljub njegovim ukazom in ukazu kralja Guya ni hotela predati. Askalon je bil zavzet po obleganju. Jeruzalem je bil nemočen, a so grožnje, da bodo branilci uničili Tempelj in požgali mesto, Saladina prisilile, da se je pogodil s Franki in jim pustil pod svojo oblastjo določene privilegije. Bile so tudi izjeme: določene utrdbe (Safed, Darbessak, Baghras, templjarji, Belvoir, hospitalirji) so se upirale po več mesecev in tako Saladinu preprečile, da bi napadel Tir. Pri nekaterih obleganjih so bile muslimanske sile neuspešne (Crac des Chevaliers).

Kmalu so frankovski ostali le še Tir, Tripoli in Antiohija. Saladin ni izvajal pokolov in je dovolil mnogim, da se odkupijo, ali pa se umaknejo na varno (Read, 2001; 158–161, Seward, 1995; 55).

Po Hattinu se je pokazal vzorec, ki se je ponavljal do končnega uničenja Frankov v Palestini. Fevdalci, ki so bili omejeni na lokalne vire, so spoznali, da sami ne morejo

učinkovito braniti svojih utrd. Te so prodajali viteškim redom, ki so jih lahko bolje branili, ker so imeli na razpolago vire iz cele Evrope.

Julija 1188 je bil izpuščen kralj Guy, kmalu zatem pa se je pustil odkupiti tudi Gerard, čeprav je bilo to v odkritem nasprotju s pravili templjarjev. Leta 1189 je prispela flota z okrepitevami. Guy je napadel Akro, katere posadka je po številu močno prekašala njegove sile po številu. Saladin je začel oblegati Franke, ki so se zagradili med Akro in njegove sile. V tem napadu je spet možno videti nasvet Gerarda, ki je bil v eni izmed bitk, ko se ni hotel umakniti, ujet in takoj usmrčen. Med tem obleganjem je bil zasnovan tevtonski viteški red. Franki niso mogli zavzeti Akre, muslimani pa niso mogli razbiti obleganja, ki se je vleкло.

Evropa je bila osupla, da je možna taka katastrofa na Vzhodu. Poleg mnogih manjših velikašev so tokrat odšli na pot trije najmočnejši evropski velikaši. Maja 1189 se je na križarsko vojno odpravil Friderik Barbarossa, nemški cesar, s 100.000 možmi. Cesar se je leta še v mali Aziji 1190 utopil ob prečkanju reke. Njegova vojska je razpadla, le 1000 mož je prišlo v Palestino. Friderik je bil zadnji, ki je šel na Bližnji vzhod preko Male Azije – drugi vladarji so ugotovili, da je ceneje, varneje in hitreje vojsko peljati z ladjami. Aprila 1191 se je pred Akro pojavil francoski kralj Filip Avgust, junija pa še Rihard Levjesrčni. Julija je Akra padla. Po prepiru s templjarji glede bivalnih prostorov je francoski kralj odšel domov. Septembra je bila poražena muslimanska vojska pri Arsulfu. Rihard je šel na Jeruzalem, a so ga baroni in velika mojstra prepričali, da mesta po odhodu križarjev ne bo mogoče braniti, zato ni napadel. Po bitki pri Jaffi je postalo jasno, da sta vojski muslimanov in kristjanov premočni, da bi se ju dalo uničiti. Rešitev bi morala biti diplomatska. Leta 1192 so baroni odstavili kralja Guya in preko poroke za kralja postavili Henrika, grofa Šampanje. Rihard je na poti v Palestino zavzel Ciper, ker je njegov vladar, odpadnik bizantinske cesarske družine, grdo ravnal z njegovo zaročenko, ki je tam pristala po nesreči na morju. Rihard se je prebivalstvu zameril, zato je otok prodal templjarjem, katerih novi veliki mojster je postal Robert Sableški, prijatelj in sodelavec angleškega kralja. Templjarji so bili prav tako popularni kot Rihard in so morali zatreti nekaj uporov, tako da so bili popolnoma zadovoljni, ko je Rihard odkupil otok in ga prodal Guyu kot odškodnino za krono (Seward, 1995; 55–58, Read, 2001; 163–164, 171, 173, 174).

Novo kraljestvo v Palestini je obsegalo ozek pas mest ob obali, ki ni bil nikoli širši od 15 kilometrov, dolg pa 150. Glavno mesto je bilo Akra. Septembra 1192 se je Rihard z Saladinom pogodil o premirju za 5 let. Oktobra je odšel domov. Naslednje leto je Saladin umrl. Njegovi nasledniki so bili preveč zaposleni z deljenjem njegovega kraljestva, da bi nadaljevali s sveto vojno proti Frankom. Leta 1197 je umrl kralj Henrik, novi kralj je postal brat Guya, Amalrik, ki je na Cipru ustanovil kraljestvo, ki je trajalo 300 let. Tam verski viteški redovi niso dobili pomena, ki so ga imeli v Palestini (Seward, 1995; 58, 59).

Leta 1201 so se templjarji zapletli v boje proti Armeniji, ki je preko poroke skoraj prišla do tega, da bi njen kralj bil tudi kralj Antiohije. Poleg tega templjarjem niso vrnilo utrdbe Baghras, iz katere je Saladin pregnal templjarje, Armenci pa so jo kasneje zavzeli. Templjarji so podpirali Bohemonda, ki je bil plemič antiohijskega porekla, hospitalirji pa Raymond-Rubena, ki je bil mešanega armensko-antiohijskega porekla. Občasno so se templjarji bojevali tudi s hospitalirji. Papež je oba redova za to grajal. Hospitalirjem je bila v Armeniji dana utrdba, iz katere so pogosto ropali muslimane. Templjarji so se povezali tudi z muslimani in leta 1210 s pohodom na Sis, glavno mesto Armenije, prisilili Armence, da so jim vrnilo Baghras. Kasneje so Armenci zavzeli Antiohijo in zamenjali templjarsko posadko utrdbe s hospitalirsko. Ti sta se zamenjali, ko so se Antiohijci leta 1219 uprli in izgnali Armence. Leta 1221 je papež pomiril templjarje in hospitalirje, šele 10 let kasneje pa so se hospitalirji pomirili z Bohemondom, vladarjem Antiohije (Seward, 1995; 60–61, Read, 2001; 185–186).

Med tem se je odvila četrta križarska vojna (leta 1204), v kateri je beneški dož, Enrico Dandolo, križarje preusmeril v zavzetje Bizanca za pretendenta Aleksija Angelusa. Ko ta ni mogel uresničiti svojih radodarnih obljub, so križarji tri dni ropali in klali po Bizancu. Nato so onečastili še Hagijo Sofijo in postavili svojega cesarja ter si razdelili zemljo v Grčiji. Ti dogodki so imeli več posledic za Palestino. Podobno, kot se je zgodilo v primeru Cipra, se je zmanjšalo število naseljencev, ki so prišli v Palestino. Raje so se naseljevali v rodovitni in mirni Grčiji in na Cipru, kot pa v nevarni, suhi Palestini. Verski viteški redovi so dobili občutne posesti v Grčiji. In tretjič, križarske vojne so si še poslabšale svoj sloves. Pa še križarji niso prišli v Palestino (Seward, 1995; 63–64, Read, 2001; 187–188).

Leta 1217 je na Bližnjem vzhodu prišlo do pete križarske vojne. Franki v Palestini je niso bili preveč veseli, saj so morali misliti na dolgoročen obstoj, katerega so lahko dosegli le z diplomacijo, medtem ko so križarji hoteli le hiter boj in slavo ter so drezali spečega velikana, ki je nekaj časa Franke pustil pri miru. Križarji so se po nekajmesečnem prepiranju in nepomembnih akcijah odločili, da je najboljši način, kako pridobiti nazaj Jeruzalem, da se udari po Egiptu. Tam so po dveh letih obleganja zavzeli Damietto. Papeški legat je dvakrat zavrnil menjavo Damiette za Jeruzalem, čeprav je bil v drugi ponudbi edini proti, za pa so bili mojstri vseh treh redov kot tudi drugi, tako palestinski kot evropski plemiči. V obleganju so templjarji samo v enem napadu izgubili 50 bratov, hospitalirji pa 35. Po zavzetju Damiette so križarji napredovali proti Kairu, kjer so obtičali v sistemu napajalnih jarkov. Uspelo se jim je odkupiti, a so morali Damietto vrniti muslimanom. V celotni križarski vojni ni bilo torej doseženega nič (Seward, 1995; 65, 66).

Leta 1228 je v Palestino prišel cesar Friderik II., in z al-Kamilom sklenil pogodbo, po kateri so Franki dobili Nazaret, Montfort, Toron in Jeruzalem s koridorjem do Jaffe (muslimani so v Jeruzalemu obdržali Salomonov tempelj). Templjarji in hospitalirji so bili besni, ker je bil sporazum podpisan brez njihovega potrdila. V Jeruzalemu je bil Friderik kronan kot kralj Jeruzalema. Naslednik je bil njegov sin, Konradin. Na templjarje je padel sum, da so spletkarili za umor cesarja, ta jih je oblegal v njihovem domu in jim zaplenil vse posesti v Italiji. Ko je odšel domov, je cesar pustil za seboj posadke in svoje uradnike. V naslednjem desetletju so se ti borili s tistimi, ki so hoteli lokalnega kralja. Franki so se tudi ozemeljsko širili in zavzemali utrdbe, ki so jih izgubili po Hattinu – al-Kamil je imel dovolj težav z Mongoli, ki so pustošili po muslimanski Perziji. Medtem ko so nekateri posvetni križarji bili uspešni, so se templjarji še vedno borili s hospitalirji in z nemškimi cesarskimi posadkami. Leta 1242 so templjarji zavzeli Nablus in tam poklali prebivalstvo. Leta 1243 pa so iz Salomonovega templja pregnali muslimane in mesto začeli utrjevati. Sultan Ajub je proti njim uporabil kvarismianske Turke in 10.000 teh divjih nomadov, ki so bežali pred Mongoli, je zavzelo Jeruzalem julija tistega leta. Medtem so Franki mobilizirali 1200 vitezov, od katerih je bilo 300 templjarjev, 300 pa hospitalirjev, in številnejša, a nezanesljiva pehota, so se z muslimani udarili 17. oktobra 1244 v bitki pri La Forbie in bili hudo poraženi. Templjarji,

hospitalirji in tevtonci so izgubili po 90 odstotkov svojih sil, templjarji in hospitalirji tudi vodstvo (Seward, 1995; 73 Read, 2001; 205–207, 219).

Franki se od takega udarca niso mogli pobrati, čeprav je imel sultan delo drugje in ni imel časa uničiti Frankov. Junija 1249 je v Palestino prišel francoski kralj Ludvik IX. Napadel in zavzel je Damietto. Templjarji so zaradi nepremišljenosti njegovega brata, Roberta Artoiškega, v ulicah mesta Mansurah izgubili 200 bratov. Veliki mojster se je h glavni vojski vrnil z le enim očesom in petimi brati. Porazil jih je Baibars, ki je nato dvakrat napadel glavno križarsko vojsko in bil dvakrat odbit. Križarsko vojsko je zdelala bolezen, tako da je kralj ukazal umik, vendar je bila njegova šibka vojska ujeta in prisiljena v predajo. Navadni križarji so bili ali pobiti ali prodani v suženjstvo, medtem ko so se lahko plemiči odkupili. Kralj Ludvik IX. je moral vrniti Damietto. Nato je odšel v Akro, kjer je štiri leta vodil kraljestvo in poniževal templjarje, ki mu niso hoteli pomagati pri odkupu ujetnikov in so, ne da bi se posvetovali z njim, sklenili sporazum z Damaskom (Read, 2001; 223–225, Seward, 1995; 75).

Leta 1256 so se v Akri spopadali italijanskimi trgovci in njihovi zavezniki, viteški redovi in posvetni voditelji. Kraljestvo Akre je bilo v razsulu in je preživelo le zato, ker so imeli muslimani delo z Mongoli. Leta 1260 so jih premagali pri Ain Jaludu, Baibars je ubil sultana in zasedel njegovo mesto. Sedaj je vladal tako Damasku kot Kairu. 1265 je zavzel Cezarejo, nato pa oblegal Arsur. Po mesecu se je 160 preživelih od 260 hospitalirjev predalo, ker jim je bilo obljubljeno, da bodo varno lahko odšli v Akro. V resnici so bili odpeljani v verigah v Kairo. V Safedu je obleganim templjarjem ponudil isto in jih po predaji dal vse obglaviti. Obenem je emir Qualawun uničil Armenijo. Leta 1263 je Baibars zavzel Jaffo in Beaufort ter Antiohijo. Templjarji so evakuirali svoja gradova, Baghras in La Roche de Roisell. Leta 1271 je padel templjarski Chastel Blanc in po le enem mesecu obleganja Crac des Chevaliers. Isto leto je padel Montfort, glavna utrdba tevtoncev. Istega leta je prišel v Palestino princ Edvard iz Anglije, ki je imel sicer premalo moč, da bi lahko naredil kaj pomembnejšega, a je na Baibara naredil tak vtis, da je ta z njim sklenil desetletno premirje. Leta 1272 je odšel nazaj v Anglijo, leta 1276 se je s neobvladljivimi Franki nehal ukvarjati tudi njihov legalni kralj, Hugo III. s Cipra. Do leta 1282 so bili tako templjarji kot hospitalirji zapleteni v politične spletke glede voditeljev Tripolija in Akre in so se mnogokrat borili med seboj. V tem obdobju so imeli

predvsem hospitalirji, skupaj z Mongoli, manjše uspehe proti muslimanom, a niso mogli rešiti svojega kraljestva.

Aprila 1285 je sultan Qualawun nenadoma napadel Markvab. Po mesecu obleganja so se hospitalirji po predaji umaknili v Tortoso. Februarja 1289 je sultan napadel Tripoli. Mesto so templjarji, ki so za napad zvedeli preko vohunov, opozorili, vendar trgovci niso verjeli velikemu mojstru, ki si je zaslužil sloves spletkarja. Sultan je napadel s 140.000 ljudmi in po vdoru v mestu izvedel pokol. Mnogi bogatejši prebivalci so po morju pobegnili, ostali pa so bili ali ubiti ali prodani v suženjstvo.

Leta 1290 so pijani italijanski križarji izvedli pogrom proti muslimanom v Akri, kar je dalo sultanu povod, da mesto napade. Spet so templjarji opozorili mesto in spet je bilo njihovo opozorilo zaman. Njihov mojster je bil tako zaskrbljen, da se je poskušal sam pogajati s sultanom, a mu doma niso dali podpore. Marca 1291 je novi sultan, al-Ašraf, prišel pred Akro z 220.000 ljudmi. V mestu je bilo 14.000 pešakov, 800 konjenikov. Večino oboroženih sil so sestavljali veliki viteški redovi, katere so vodili veliki mojstri. V mestu so bili tudi oboroženi Italijani in Ciprčani. Civilistov je bilo 40.000. 15. maja so se bili prisiljeni Franki umakniti za notranji zid. 18. maja se je začel splošni napad mamelukov. Templjarji in hospitalirji so odhajali na samomorilske protinapade, v katerih sta padla veliki mojster templjarjev in maršal hospitalirjev. Prav tako je bil ubit veliki mojster hospitalirjev. Prebivalstvo je panično bežalo na pomol, kjer je hotelo na ladje in zapustiti mesto. Kralj Cipra je pobegnil. Patriarh je na svojo ladjico vzel toliko beguncev, da se je potopila. Mnogi za boj sposobni moški so umrli v boju. Na pomole so kmalu vdrli muslimani in pobijali ljudi, ki so bili tam nagneteni. Vsi tevtonci razen velikega mojstra so umrli. Nek odpadnik templjar je ukradel ladjo in izsiljeval ženske za prevoz iz mesta. Templjarji so na svoje ladje spravili mnoge ženske in otroke in jih tako rešili. Vsi, tudi ranjeni bratje, so ostali v svojem utrjenem templju skupaj z mnogimi ženskami in otroki. Do takrat so bili zadnji žep odpora v mestu, ki so ga muslimani popolnoma oropali in poklali. Pogajanja so bila neuspešna. Maršal templjarjev je poslal na zadnji ladji iz mesta poveljnika Jeruzalema z mnogimi svetinjami, ki so jedro legend o skritem templjarskem zakladu. Sultan je ponudil še ena pogajanja (prva so muslimani prekinili s posilstvi žensk in dečkov), ki pa so bila neiskrena; takoj je zajel maršala in ga obglavil. Templjarji so odbijali številne napade, vendar so muslimani minirali zid in podzemne

rove zakurili. Del zidu se je zrušil in muslimani so vdrli skozi luknjo. Tam se je med obupanim bojem hudo poškodovani tempelj zrušil na branilce in napadalce in vsi so umrli v ogromnem požaru, ki je sledil (Read, 2001; 236–242, Seward, 1995; 87–91).

Po padcu Akre so prebivalci ostala mesta zapustili: kristjani so pobegnili v hribe, medtem ko so muslimani sistematično uničevali podeželje, da bi Frankom preprečili povratek.

Oktobra 1307, ko je bil sedež templjarjev na Cipru, so bili templjarji v Franciji nenadoma prijete po ukazu kralja Filipa IV. Obtoženi so bili krivoverstva in homoseksualnega obnašanja. Papež Klemen V. je protestiral, a je po priznanju velikega mojstra Jamesa Molayskega in mnogih drugih templjarjev ukazal vsem krščanskim kraljem, naj primejo templjarje. Večje težave so bile le v Aragoniji, kjer so se templjarji zaprli v gradove in se upirali. Do leta 1311 so bile raziskave inkvizicije in prelatov zaključene. Rezultati so bili različni. V Franciji in Italiji so bratje priznali obtožbe, drugje pa ne. 22. marca 1312 je papež red razpustil, člane pa upokojil.

Krivdo templjarjev je težko dokazati. Posebej v Franciji, kjer so bili presenečeni, ni bilo najdenih nobenih fizičnih dokazov o obtožbah, priznanja pa so bila neusklajena. Ni bilo najdenih motivov. Mnogi bratje so priznanja umaknili. Težko je verjeti, da bi templjarji lahko take dejavnosti skrivali tako dolgo. Ni bilo prič: priznanja so bila dosežena z dolgotrajnim, spretnim mučenjem.

Motivi Filipa IV. so megleni. Obtoževal je templjarje, da jih ne zanima zavzetje Jeruzalema, ampak da se ukvarjajo le še z bančništvom (templjarji so dovršen del trinajstega stoletja vodili tudi francosko blagajno). Vsekakor je krona z njihovim uničenjem pridobila precej posesti in denarja. Možno je tudi, da kralj ni hotel prenašati vojaške in aristokratske, popolnoma neodvisne sile v svojem kraljestvu. Možno je, da je hotel kralj preko templjarjev pokazati svojo moč nad papeštvom. Možno je tudi, da je kralj dejansko verjel govoricam, ki so krožile o templjarjih – po smrti svoje žene je postajal vedno bolj zaskrbljen glede verskega življenja (Riley - Smith, 2001; 213–216).

Hospitalirji so preživel do danes. Leta 1307 so zavzeli Rodos. Od tam so po izgubi Palestine delovali proti muslimanom in piratom. Do določene mere so se okrepili z zemljo templjarjev, ki so jo dobili po razpustitvi. Poleg Rodosa so bratje držali tudi druge, manjše sosednje otočke, kjer so imeli majhne gradove in pristane za svoje ladje.

Od tam so neprestano nadlegovali muslimane in dobili naziv morski vitezi. Glavni nasprotniki so bili egipčanski mameluki. V Mali Aziji so obstajale mnoge manjše turške državice. Številne napade Egipčanov so hospitalirji zaporedoma odbijali. Odbili so tri znamenita obleganja. Leta 1444 so odbili egipčansko vojsko 18.000 mož. Leta 1480 jih je napadel Mehmet II., turški sultan, ki je združil Turke in zavzel Konstantinopel. Imel je 70.000 ljudi, hospitalirji pa 2.100. V divjih bojih, tako kopenskih kot morskih, so Turki izgubili 9.000 ljudi, 30.000 jih je bilo ranjenih. Tri mesece po prvem napadu so se ponížani umaknili. Hospitalirji so izgubili nad polovico borcev. Leta 1522 jih je napadel Sulejman Veličastni s 300 ladjami, 140.000 vojaki in 60.000 delavci. Sulejman je izgubil najmanj 50.000 ljudi v boju, ter deset tisoče več zaradi bolezni. Vendar so tudi bratje utrpeli ogromne izgube ter skoraj vse utrdbe. 1. januarja 1523 so se predali pod izjemno ugodnimi pogoji ter se umaknili na Kreto (Seward, 1995; 243–265, Riley - Smith, 2001; 326).

Hospitalirji so začeli približno ob tem času izgubljati zemljo po Evropi zaradi protestantizma: leta 1527 na Švedskem, leta 1532 na Norveškem, leta 1536 na Danskem, leta 1540 v Angliji. Kot katoliška organizacija tam več niso mogli izvajati nabora ali pričakovati darov zemlje.

Leta 1531 so se hospitalirji naselili na Malti, negostoljubnem, revnem otoku, ki pa je imel odlično lego za pomorsko delovanje proti piratom. Bratje so še vedno imeli močno mornarico. Z Malte (po kateri so znani po svojem drugem imenu, malteški vitezi) so se borili proti piratom, ki so delovali v Sredozemlju. Njihov sloves odličnih mornarjev se je nadaljeval. V sledečih desetletjih in stoletjih so se še naprej dokazovali v boju, dokler jih ni leta 1798 izselil Napoleon. Vzel jim je tudi zemljo v Franciji. Po porazu Napoleona si je red opomogel, a ne v vojaškem smislu. Bratje se nikdar več niso bojevali, čeprav so se vrnili na Malto. Trenutno imajo približno 40 bratov ter izjemen mednarodnopravni status. Po celem svetu organizirajo bolnišnice, reševalna vozila ter humanitarno pomoč (Seward, 1995; 293, 309).

3.2 Popolnjevanje

Templjarji in hospitalirji so bili edini, ki so imeli mednarodni nabor, čeprav so večino ljudi dobili iz Francije. Tevtonci so bili nemškega porekla, medtem ko so španski redovi nabirali člane na Iberskem polotoku. Vsi člani so morali biti osebno svobodni. Tisti, ki so hoteli biti vitezi, in so torej morali biti tudi posvetno sinovi vitezov, so morali biti priznani sinovi. Člani so bili temeljito izprašani o svojem zdravju in o kakih možnih dolgovih. Dolgo časa so morali člani ob vstopu v red prinesiti s seboj darilo. Večina kandidatov je bila v sredini dvajsetih let. Otroci načeloma niso bili sprejeti v reda. Motivacija za vstop je bila lahko ambicija, vendar se ne sme odpisati globljih, duševnih motivov. Služenje v viteških redovih je bilo bogu všečno in odličen način za pokoro grehov. V določenih pogledih so bili viteški redovi manj ekskluzivni kot meniški redovi. Templjarji in hospitalirji niso imeli težav z naborom in mnogokrat je bilo zaželeno, da ima kandidat mentorja, ki mu olajša vstop. Težave z naborniki so imeli templjarji in hospitalirji le na začetku, ko so bili majhni in neznani (Riley - Smith, 2001; 203–204).

Kriteriji za vstop tako med templjarje kot med hospitalirje niso bili odličnost v boju (čeprav naj bi se člani, ki so vstopali v red, spoznali na konje, orožje in na jahanje), ampak prej sposobnost upravljanja. Treba je namreč vedeti, da je bila večina bratov v Evropi, kjer je bojovnike zalagala s sredstvi, ki so jih potrebovali, in ne v Palestini. Tako je večina bratov umrla v postelji, ne v boju. Prav tako je šla večina sredstev v vzdrževanje posesti v Evropi, ne v Palestino (Riley - Smith, 2001; 10).

Templjarji in hospitalirji so bili precej maloštevilni. V bitki pri Hattinu so templjarji in hospitalirji skoraj izpraznili večino svojih utrd, da so lahko vsak prispevali 6000 ljudi. 300 je bilo bratov templjarjev in 250 bratov hospitalirjev, od 1000 do 1500 je bilo seržantov in oprod, preostalo so bili mobiliziranci in turkopoli. Templjarji so v gradu Safed imeli 80 konjenikov, medtem ko so imeli hospitalirji v gradu Crac 60 ljudi. Brate so v gradovih podpirali lokalni vazali in turkopoli, ki pa niso bili zelo zanesljivi ter so mnogokrat dezertirali in zbijali moralo. Oba reda sta lahko izgube hitro nadomestila z ljudmi iz Evrope (Seward, 1995; 54, Riley - Smith, 2001; 193, Read, 2001; 133).

3.3 Organizacija

Organizacija templjarjev je bila sledeča: veliki mojster je imel precej moči, vseeno pa je glede donacij, rekrutov in drugih pomembnejših stvari odločal veliki svet, ki je imel glavne pristojnosti tudi na področjih diplomacije in večjih vojaških operacij. V deželah zunaj Palestine so posnemali to organizacijo. Tam je poveljnik province oblast delil s pokrajinskim svetom. Namestnik velikega mojstra je bil senešal. Tretjo najpomembnejšo vlogo je zavzemal maršal, katerega glavne pristojnosti so bile vojaške narave. Poveljnik Jeruzalema je bil posredno odgovoren za varnost romarjev in za bolnišnične dejavnosti, neposredno pa za mornarico. »Oblekar« je bil odgovoren za logistiko. Preostalo starejše vodstvo so sestavljali poveljniki pokrajin (Tripoli, Antiohija, Anglija, Francija, Poitos, Apuia, Aragonija, Portugalska, Ogrska). Province so se delile še naprej.

Pred izvolitvijo novega velikega mojstra je red začasno vodil senešal. Skupina »vrednih mož« je izbrala prvega brata, ki je nato izbral še enega. Tako so (vedno s soglasjem skupine oziroma zbora) izbrali osem vitezov in štiri seržante, katerih število dvanajst je simbolno predstavljalo dvanajst apostolov. Nato so zbrali še enega kaplana, ki je predstavljal Kristusa. Volitve so bile tajne, da se je preprečilo kasnejše zamere. Sprejemljiv je bil izbor z večino prisotnih (http://www.ordotempli.org/rights_and_election_procedure_of_grand_masters_-_1160.htm).

Hospitalirji so imeli podobno strukturo. Na vrhu je bil veliki mojster, ki je bil izvoljen na enak način, kot je bil izvoljen veliki mojster templjarjev in tevtoncev. Njegov namestnik je bil veliki poveljnik. Maršal in oblekar sta imela iste naloge, kot pri templjarjih. Poleg tega je obstajala ločena funkcija zakladnika, turkopolirja in hospitalirja. Enaka je bila delitev na province. Prav tako je najvišjo moč imel veliki svet. Red je imel tudi nune, ki pa niso skrbele za bolnike in so se ločeno predajale premišljevanju (Barber, 2000; 269, Seward, 1995; 34, 38).

Člani redov niso imeli osebne lastnine.

3.4 Strategija in taktika

V obeh redovih so se člani, ki so se borili, delili na viteze in na seržante oziroma oprode. Poleg njih so obstajali še kaplani. Načeloma je bila razlika med vitezom in oprodo le v količini konj (vitez je imel lahko tri, oproda le enega) in v kvaliteti orožja, ne pa v taktični uporabi, kjer so se oprode sicer včasih borili na nogah, če je bilo treba, niso pa sestavljali namenske lahke konjenice ali pehote. Po izvoru so bili iz nižjega plemstva in niso bili vitezi. Turkopoli so bili lokalni, pravoslavni kristjani, mobilizirani za posamične vojne, borili so se kot lahka konjenica. Načeloma so bili lažje oboroženi in oklepljeni ter v boju dosti bolj nedisciplinirani. Včasih so bratom pomagali »bratje za čas«, večinoma križarji, ki so za določen čas vstopili v red. Zaradi poslušnosti so bili bratje izjemno učinkoviti borci, ki so imeli tudi prednost izkušenj. Mnogokrat so bili uporabljeni v zaščitnicah križarskih vojsk (Riley - Smith, 2001; 189–190).

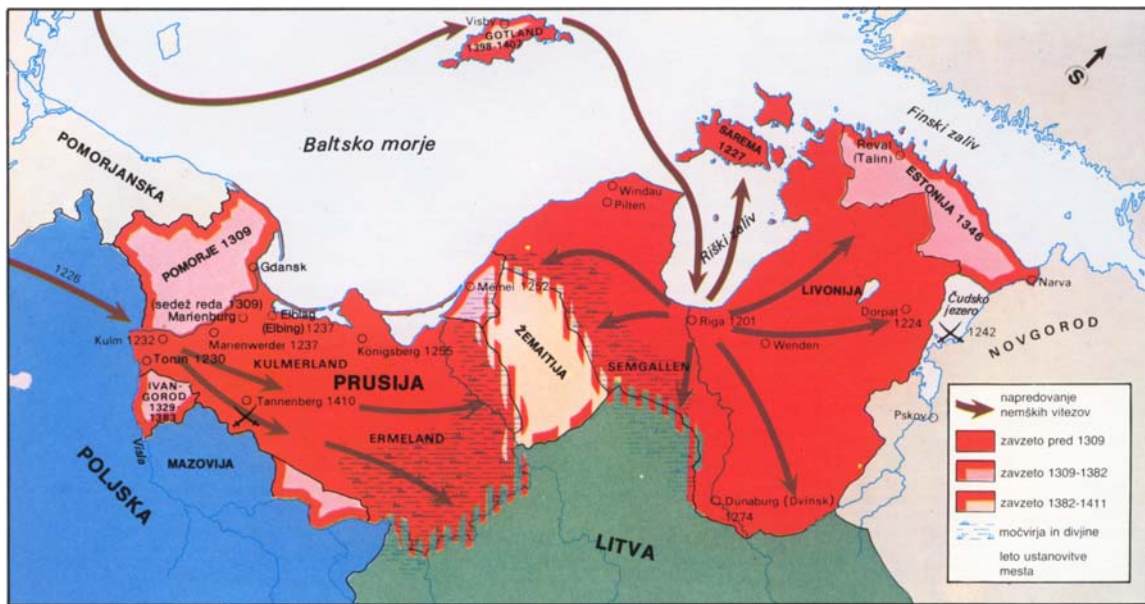
Glavni cilj bojev v Palestini in Siriji je bil zavzemanje ozemlja. Spreobračanje prebivalstva je bilo drugotnega pomena. Bratje so imeli dve pomembni nalogi, branjenje utrd in neposreden boj proti nasprotniku. V lasti so imeli številne utrdbe (leta 1180 so imeli hospitalirji približno 25 gradov), katerih lastniki niso mogli dobro braniti (Riley - Smith, 2001; 190–191).

Kot drugje, je bilo bistvo vojne zavzeti zemljo, za to pa je bilo treba zavzeti utrdbe, ki so nadzorovale pokrajino. Obe strani sta izvajali racije (razzie), roparske pohode, namenjene ropanju, pobijanju in ustrahovanju. Težave so se pojavljale pri kristjanih, ki niso mogli izvajati močne kolonizacije, in tako niso mogli pridobiti močnih človeških in materialnih virov, potrebnih za boj proti mnogo številnejšim nasprotnikom. Posledično nasprotnikom niso mogli nuditi resnega odpora, ko so ti ropali in jim posledično spet manjšali vire.

Tako templjarji kot hospitalirji so se bojevali kot težka konjenica. Njihovo glavno taktično orožje je bil divji naval, ki je načeloma razbil nasprotnikove formacije in jih pognal v beg, kjer so jih bratje pobili. Hospitalirji so po padcu Akre kmalu postali odlični pomorščaki.

4. Tevtonski vitezi bolnišnice Svete Marije Jeruzalema

Zemljevid 2: Pribaltik v 15. stoletju

Vir: Barraclough, 1989; 140

4.1 Ustanovitev, utrditev in delovanje na Bližnjem vzhodu in ob Baltiku

Tevtonski vitezi bolnišnice Svete Marije Jeruzalema so svoj obstoj začeli kot Red bolnišnice Svete Marije Germanov v Jeruzalemu. Red so ustanovili nemški križarji leta 1191, ob obleganju Akre. Križarji, posebej Skandinavci in Nemci, niso bili navajeni na podnebne razmere in na zaloge (vodo itd.), na katere so naleteli na Bližnjem vzhodu. Oblegajoča vojska je bila polna različnih bolezni, zato je bila nemška bolnišnica več kot dobrodošla, posebej ker se je obleganje vlekle in ker so bile obstoječe ustanove nadvse pristranske pri svojem delu (hospitalirji so tako najraje zdravili križarje, ki so prihajali iz njihovih dežel, Francoze in Angleže). Papež Celestin III. je idejo podprl. Red naj bi opravljal zdravstveno delo kot hospitalirji, z osnovnimi pravili templjarjev. Po padcu Akre je red dobil svoj sedež znotraj mesta in širil svoje postojanke po zasedenih ozemljih. Leta 1197 je na Bližnji vzhod prišla nemška križarska vojska. Takrat je red poleg zdravstvene oskrbe ponujal tudi namestitev in pa finančno pomoč. Veliko križarjev je prišlo iz Bremna, od koder so bili ustanovitelji reda. Red je dobil mnogo daril ter tudi precej novih članov, vitezov, ki so sprejeli verski način življenja na poti. Bogati nemški

meščani, ki so prišli na Bližnji vzhod, in so red bogato obdarovali, so ugotovili, da lahko red prevzame tudi nekatere vojaške naloge v stilu templjarjev in hospitalirjev. Istega leta je papež Celestin III. spremenil red v verski viteški red (Urban, 2003; 9–13).

Leta 1210 je veliki mojster postal Hermann von Salsa. O mojstrih pred njim se ne ve skoraj nič. Zemlje so tevtonci imeli zelo malo, kot je bilo malo tudi članov. Bil pa je ta red precej spoštovan. Hermann je bil diplomat najvišjega kova in pod njim je red doživel največji razcvet. Izjemno se je povečalo število članov ter tudi obseg zemlje, ki je bila darovana redu. Leta 1217 so se Hermann in tevtonci udeležili pete križarske vojne. Tam je bil veliki mojster sicer po porazu križarjev ujet, a je pred tem pridobil precej ugleda, saj so se Nemci, ki so predstavljali pomemben del vojske, obračali nanj za nasvete (v vojski ni bilo vidnejših nemških plemičev). Poraz križarjev ob Nilu je Hermanna prepričal, da si mora red poiskati druga območja delovanja, saj je bil čas križarjev na Bližnjem vzhodu štet. Zemljo je imel red raztreseno po celi Evropi. Nemški cesarji so jim dali zemljo v severni Italiji, Svetem rimskem cesarstvu nemške narodnosti, na Siciliji. Ker je bilo jasno, da se v Siriji red ne bo mogel kosati s templjarji in hospitalirji, so izbrali za svoje najpomembnejše območje delovanja Cilicijsko Armenijo. Tam so imeli dve najpomembnejši utrdbi, Amoudo in Haruniye. Leta 1220 so kupili in obnovili v Galileji ogromno utrdbo in jo poimenovali Montfort. Kupovali so okoliško zemljo in zgradili še eno utrdbo. Nemški cesar jim je pomagal finančno (Seward, 1995; 97, Urban, 2003; 23, 28).

Mnogi so obtoževali Friderika II., nemškega cesarja, da je pogubil peto križarsko vojno, ker je neprestano odlagal odhod v Egipt. Cesar je razglasil, da bo leta 1226 ali 1227 izpolnil svoje križarske zaobljube. Hermann, ki je sebi in tevtoncem še povečal ugled, ko je leta 1223 in 1224 posredoval med grofom Heinrichom Schwerinskim in Danci (Heinrich je ugrabil danskega kralja Valdemarja II., kar je celo severno Evropo vleklo v vojno), je bil Friderikov najbližji svetovalec. Uspelo mu je, da je v zavest Nemcev vtisnil tevtonce kot jedro nove križarske vojske. Red je za vojno priskrbel precejšnje število ljudi. Ko se je flota morala takoj po odhodu leta 1227 vrniti, ker so jo zdelale bolezni, je bil cesar izobčen iz Cerkve. Namesto da bi se šel spravit s papežem, je cesar počakal, da se je vojska pozdravila, in nato odšel v Sveto deželo. Tam je bil sprejet z neodobravanjem in včasih z odprtim sovraštvom domačega plemstva in duhovščine, ki

je njegovo križarsko vojno obsodilo na propad. Nesodelovanje je cesarja še bolj povezal s tevtonci. Hermann se je zavedal, da cesar ne bo dolgo ostal, in je zato poskušal voditi do lokalnih plemičev in drugih redov spravljivo politiko. Tako mu, ko se je cesar leta 1229 umaknil iz Svete dežele, ni bilo težko dvigniti izobčenja redu, ki ga je razglasil papež, ker je red pomagal cesarju. Nato je pomagal cesarju, da se je pobotal s papežem. Hermann je takrat ocenil, da je Sveta dežela izgubljena, in je pograbil možnosti, ki so se odpirale na severu Poljske. Njegova ocena je bila pravilna. Do leta 1231 je bila večina cesarskih posadk izgnana. Leta 1244 je padel Jeruzalem. Red je leta 1271 izgubil Montfort. Leta 1291 je padla Akra in veliki mojster se je preselil v Benetke, kjer je načrtoval ponovno zavzetje Svete dežele (Urban, 2003; 26–28).

4.1.1 Transilvanija

Transilvanija je ležala v Ogrski. Preko tega ozemlja so nomadski Kumani napadali in ropali notranjost Ogrske. Ogrski kralj Andrej II. je preko grofa Hermanna, s katerim se je pogajal o poroki svoje hčere, zvedel za tevtonce. Ta mu jih je predlagal kot primerno rešitev težave. Kralj je redu postavil dobro ponudbo. Red bi obdržal pokrajino Burzenland (sedanja pokrajina Tara Barsei, osrednja Romunija), kjer bi bil praktično neodvisen od kralja. Leta 1211 so se tja odpravili prvi bratje in kmetje. Red je v deželi po zgledu Svete dežele gradil nize lesenih utrd, ki jih Kumani niso mogli zavzeti (Seward, 1995; 98).

Kralj Andrej II. je sodeloval v Egiptu v peti križarski vojni. Ker do zavzetja Damiette ni prišlo dovolj hitro, se je po kopnem odpravil domov (s Turki v Mali Aziji je sklenil sporazum, da so ga pustili čez svoje ozemlje). Medtem se je red začel zelo hitro širiti v redko obljudene dežele turških Kumanov. To je povzročilo dvome in zavist cerkvenih in fevdalnih mogotcev, katerim tevtonci niso priznavali pravic do teh ozemelj. Ko se je Andrej II. vrnil, je do neke mere spremenil pogodbo z redom, a ne do mere, kot jo je zahtevalo jezno plemstvo. Hermann von Salsa se je bal, da bo dedič, princ Bela, red izgnal, in je prosil papeža za pomoč. Ta je dežele, dodeljene redu, vzel pod svoje pokroviteljstvo, kar je razjezilo Andreja II. do te mere, da je tevtonce izgnal iz svojega kraljestva. Ko ti niso hoteli oditi prostovoljno, je poslal svojega sina, princa Belo, da jih leta 1225 prežene s silo. Ti dogodki so red močno pretresli. Izgubljenih je bilo dosti ljudi,

porabljenega dosti denarja. Rezultat pa je bil le omadeževan ugled in bojazen, da bodo prenehale donacije zemlje (Urban, 2003; 34–36).

4.1.2 Prusija

Ko so se leta 1243 Mongoli umaknili iz vzhodne Evrope, so za seboj pustili po 20 letih klanja prazne dežele. Tisti plemiči, ki so preživeli, niso imeli kmetov, ki bi obdelovali zemljo in se bojevali. Svoje težave so lahko reševali le preko imigracije iz zahodnih dežel, ki niso bile opustošene. Zgodilo se je tudi, da so se branili, kjer so prej napadali (Urban, 2003; 39).

Eno takih težav je imel vojvoda Konrad Mazovijski, poljski veliki princ. Leta 1222–1223 se je udeležil (neuspešne) križarske vojne proti poganskim Prusom. Po tistem so Prusi napadali Poljake in jih prodajali v suženjstvo. Konrad je hotel postati prvi med poljskimi velikimi princi, a se ni mogel hkrati ukvarjati s Prusi in Poljaki. Zato je prosil tevtonce, naj poskrbijo za severne pogane. Le-ti so se še vedno živo spominjali transilvanske katastrofe in niso hoteli nikamor, dokler ne dobijo popolne oblasti v provinci Kulm. Zlata bula cesarja Friderika II. (1226), buli papeža Gregorja IX. (1234) ter pogodba z vojvodo Mazovije leta 1230 so jim dale praktično neomejeno moč (Christiansen, 1997; 83, Barber, 2000; 300).

Pravno-ideološka podlaga za križarsko delovanje ob Baltiku je bila podana leta 1171 v obliki papeške bule, ki jo je izdal Aleksander III. Ta bula je postavila bojevanje proti nevernikom ob Baltiku na isto raven kot bojevanje proti islamu v Sveti deželi, z istimi duševnimi nagradami (Barber, 2000; 299).

Leta 1230 je prišel v Prusijo Hermann Balke, eden najizkušenejših pripadnikov reda, s približno 220 brati in seržanti. Deloval je iz gradu Vogelsang in uporabljal prusko taktiko zased. Če so bili Prusi voljni sprejeti krščanstvo, so živeli, obdržali zemljo in delovali kot rezervne sile. Če ne, so bili pobiti. Tako je sistematično uničeval na ozemlju med rekama Dvina in Njemen. Napredoval je po rekah, uspehe je utrjeval z lesenimi utrdami. Red je po potrebi klical na pomoč posvetne križarje. Te so sestavljali Nemci, Skandinavci, Poljaki, Madžari. Ti so raje prišli na Baltik kot v Sveto deželo, saj se je dalo dosti hitreje, ceneje in preprostejše zaslužiti odpuščanje grehov na severu kot na vzhodu. Ko več niso bili potrebni, so odšli domov – tevtoncem ni bilo v interesu, da bi v regiji poleg njih

obstajala še kakšna križarska država. Leta 1235 se je redu pridružil precej nepomemben red Dobrzyna, leta 1237 pa še red bratov meča. Posledica je bila, da je red dobil njihove posesti v Livoniji. Livonija je dobila svojega mojstra, ki je vedno užival večjo svobodo kot drugi poveljniki tevtoncev (Seward, 1995; 101–102).

Leta 1240 je livonski mojster poskušal širiti svoj vpliv v ruski Novgorod in Pskov. Večina Rusov je bila takrat zaposlena z Mongoli, zato je pričakoval uspeh. Knez Novgorod (Aleksander Jaroslavovič 'Nevski', jih je s spretnim manevriranjem in s precej večjo vojsko v bitki na jezeru hudo porazil. S tem so se začasno končale želje po širjenju v ruski Novgorod. Od takrat naprej je bil glavni cilj livonske veje tevtoncev Žemaitija. Z njeno podreditvijo bi bil red v Prusiji in Livoniji povezan v celoto. Toda Žemaitija je bila v domeni Litve, ki jo je kralj Mindaugas povezal v močno državo. Ker je red mejil na pogansko Litvo tako na zahodu kot tudi na severu, je bilo jasno, da bosta državi v konfliktu. Red je v Livoniji po porazu proti Novgorodu zadela nova nesreča. Litovski kralj Mindaugas je svojo državo popolnoma militariziral. Organiziral in opremil je vojsko, ki je njegov vpliv najprej širila na račun sosednjih Slovanov, nato pa je začela delovati proti tevtoncem.

Leta 1242 je red v Prusiji zadel množični upor Prusov, ki so imeli pomoč v svojih poganskih bratrancih z vzhoda. Vsi Prusi razen enega plemena so se vrnil v poganski način življenja, medtem pa pobijali nemške naseljence. Upor je zanetil in v njem izdatno sodeloval vojvoda Pomorske Svantevolka. Ta je bil v prvotnem osvajanju Prusije zaveznik tevtoncev, a je sedaj zgrožen opazoval hitro rast Ordenslanda (kot so tevtonci imenovali svojo državo). V njegovi deželi se je naseljevalo zmeraj več Nemcev, z redom se je zapletel v ozemeljske spore. V uporu so tevtonci imeli mnogo mrtvih: samo v Kulmu je bilo ubitih 40.000 Nemcev. Red je bil v regiji mnogokrat skoraj uničen, saj se je obdržal le v nekaterih najmočnejših gradovih.

V sledečih dvajsetih letih je bil red mnogokrat na robu preživetja. Rešilo ga je dejstvo, da je imel v cesarstvu precejšen vpliv, tako da je lahko zbiral križarske vojske ter zalagal ogrožena območja z zalogami in s svojimi ljudmi. Tako se jim je leta 1254 na pomoč odpravila križarska vojska 60.000 Nemcev in Čehov, ki jo je vodil češki kralj Otakar II. (ta kralj je ustanovil Königsberg, ki je bil kasneje sedež reda). Z močnejšimi viri je tevtoncem uspelo do leta 1260 uničiti Pruse in Svantevolka prisiliti v mir. Do takrat je

redu tudi v Livoniji uspelo premagati Litovce. Mindaugas je sprejel mir in krščanstvo. Njegovo spreobrnjenje je bilo navidezno. Leta 1259 so Litovci zopet uspešno delovali v Livoniji in Prusiji, Mindaugas se je spreobrnil nazaj v poganstvo, nekaj vojska tevtoncev je bilo poraženih, proti redu je nastopal tudi Novgorod. Mindaugas in Aleksander Nevski sta po naključju naslednje leto umrli. Do leta 1267 je red pokoril še uporne Kure, prusko pleme, ki jih je izdalo in poklalo 150 bratov, mojstra Livonije in velikega maršala Prusije ob jezeru Durbe. Ta pokol pa je povzročil veliko spreobrnjenje Prusov nazaj v poganstvo in še tretji veliki upor. Pod vodstvom dveh poveljnikov, ki sta temeljito poznala taktiko reda, in dobro oboroženi so Prusi zavzeli skoraj vse pomembnejše gradove. Red se je boril z aksiomom kdor se bori proti nam, se bori proti Kristusu. Uporabili so proti Prusom najbolj krute metode. Preko noči so izginjale cele vasi. Do leta 1273 so tevtonci poklali vsa izvirna pruska plemena, ki so jih premagali v prvem valu osvajanja. Nato so poklali še tista, ki so bila prej neodvisna. Poglavar zadnjega pruskega plemena, Skurdo, je uničil lastno zemljo in se s svojim plemenom umaknil v Litvo. Do leta 1283 je v Prusiji ostal le neznatni delež avtohtonih Prusov. Ostale je red pobil ali pa so pobegnili (Seward, 1995; 105–107).

Zmaga reda na Baltiku je imela grenak priokus. Leta 1291 je padla Akra. Armenijo so zavzeli mameluki. Veliki mojster je svoj sedež premaknil v Benetke in tam čakal, da se bo zbrala nova križarska vojska, ki bo zavzela Palestino. Namesto nje je prišlo sojenje templjarjem in njihovo uničenje leta 1307 v Franciji in 1308 v Angliji. Obtožbe so bile večinoma nedokazane in absurdne in prav to je prestrašilo tevtonce, ki so imeli na vesti dosti več kot templjarji. Ko je leta 1308 nadškof Rige papeža prosil, naj zatre tevtonce zaradi obtožb, zelo podobnih tistim, ki so bile usodne za templjarje, je veliki mojster Siegfried von Feuchtwangen videl dovolj. Leta 1309 je svoj sedež premaknil v Marienburg (Seward, 1995; 109).

Dogajanju v Prusiji je v istem času (med leti 1290 in 1304) sledila bitka za oblast v Poljski, med Leszskom Črnim in Ladislavom Kratkim. V spore se je vmešal vojvoda Brandenburga, ki je zavzel Pomorje in njegovo najpomembnejše mesto, Gdansk. Posadka, ki je podpirala kralja, je zdržala v mestni utrdbi in je od kralja Ladislava zvedela, da od njega ne morejo pričakovati pomoči. Iščejo naj jo pri tevtoncih. Iz Prusije se je odpravil oddelek, ki je pregnal Nemce septembra 1308. Ljudje so tevtonce najprej

sprejeli z odprtimi rokami. Vendar ti po zmagi niso odšli. Pruski mojster Heinrich se je odločil, da bo zadržal Pomorje, da bo lažje dobil plačilo (10.000 mark) za opravljeno delo. Kralj je zavrnil njihovo ponudbo in dal redu vedeti, da pričakuje njegovo pomoč tudi v prihodnosti. Mojster se je odločil, da bo obdržal Pomorje, dokler težava ne bo rešena. Od vojvode Brandenburga je za 10.000 mark kupil suverene pravice nad to deželo. Poleg človeških in materialnih virov je red s pridobitvijo te dežele zavaroval neposredno kopensko pot v cesarstvo, tako da prihod križarjev do Prusije nikoli več ne bi bil odvisen od razmer na Baltiku. Pomorje (drugače imenovano tudi Zahodna Prusija) je za ostalo Poljsko postala stvar ponosa in Poljaki se nikakor niso sprijaznili z izgubo tega ozemlja, kot je pričakoval red (Urban, 2003; 113–114).

Ladislav je spoznal, da tevtoncev ne more vojaško prisiliti, da se umaknejo iz Zahodne Prusije. Zato se je povezal z drugim velikim sovražnikom reda, Litvo. Leta 1326 so Litovci prešli poljsko ozemlje in napadli Brandenburg, ki je do tedaj obilno zalagal tevtonce s križarji, ter v tej na vojno nepripravljeni vojvodini pobijali in ropali. Red se je, ogorčen zaradi napada na njihovega zaveznika, povezal z ruskimi in češkimi sovražniki Poljakov. Veliki mojster Werner je leta 1327 napadel Poljake ob južni Dvini. Čeprav je napravil nekaj škode, Werner nikakor ni ustrašoval Ladislava. Veliki mojster se je nato osredotočil na Žemaitijo, obalno provinco Litve.

Pozimi leta 1328–1329 se je na križarsko vojno v Žemaitijo odpravil kralj Ivan Češki s precejšnjo vojsko križarjev. Tudi red je zbral precejšnje sile. Tako kralj kot tudi red sta pričakovala, da bodo pogani popolnoma poraženi, kot so bili Prusi poraženi desetletja prej, ko si je veliko slavo priboril kralj Otokar II. Ta mogočna vojska je prišla do prvega večjega poganskega gradu, ki je prosil predaje. Kralj Ivan je za posadko zahteval krst ter da posadka obdrži grad. Čeprav se veliki mojster ni strinjal, je popustil. Takrat je prišlo sporočilo, da je Ladislav Mazovijski napadel Kulm, provinco tevtoncev. Veliki mojster in kralj sta se nerada obrnila, da zaščitita Prusijo. Do takrat, ko sta se vrnila, Ladislava ni bilo več tam, v Žemaitiji pa so se kristjani vrnili v poganski način življenja. Werner in Ivan sta napadla Ladislava. Prisilila sta ga, da je postal Ivanov vazal, red pa je okupiral Dobrin (Urban, 2003; 118–120).

Leta 1330 je s papeškim posredovanjem prišlo do premirja med Poljaki in tevtonci ter njihovimi zavezniki. Ladislava je vseeno skrbelo, saj se je red preprosto prehitro razvijal.

Zato je zopet pozval na pomoč zaveznike, Litovce in Madžare. Red je zavzel dve poljski utrdbi. Ladislav je s precejšnjimi silami prodril v Kulm, a se zaradi napak v komunikacijah ni povezal z vojsko litvanskega kralja Gedimina. Ta se je vrnil v Litvo, poljski kralj pa ni imel dovolj čet za obleganje mest. Nobena stran se ni hotela zaplesti v neposreden spopad. Ker poljski kralj ni mogel ostati v Kulmu neomejen čas, je, kot tudi veliki mojster, ki ni hotel še naprej gledati uničevalnih Poljakov v svoji provinci, sprejel predlog premirja, ki ga je predstavila tretja stranka. Red je vrnil kralju zavzeti mesti, potem ko so uničili njihovi obzidji. Red je obljubil tudi, da bo vrnil mesto Dobrin (Urban, 2003; 125–126).

Leta 1331 se je novi veliki mojster, Dietrich, odločil enkrat za vselej opraviti s Poljaki. Najel je plačance, zbral vojsko, se povezal s češkim kraljem Ivanom, in napadel. Poskus, da se plačance predstavi kot križarje, je propadel in dal Poljski močno propagandno orožje. Kralj Ladislav se je na začetku le branil v utrdbah. Sile tevtoncev so se na severu odlikovale z množičnimi posilstvi, ropanjem, požiganjem in pokoli. Dietrich se je nameraval združiti z Ivanom, a mu to zaradi slabih komunikacij ni uspelo. Začel se je umikati nazaj proti Prusiji, Ivan pa nazaj proti svojim pokrajinam. Dietrichu je sledil poljski kralj s 40.000 ljudmi. Kralj pa ni hotel boja. Čeprav je bilo Poljakov dosti več, so bili tudi slabše izurjeni in oboroženi. Ko pa je Dietrich svojo vojsko razdelil na 3 dele (za učinkovitejše ropanje), je kralj napadel najmanjši oddelek reda pri Plovcih. Bitka je bila brutalna. Poljaki so zmagali. Popoldne sta prišla ostala dva oddelka tevtoncev ter izmučene Poljake pregnala z polja. Bitka je bila precejšen poraz za red. Obe strani sta se odlikovali z množičnimi pokoli ujetnikov.

Leta 1332 se je red maščeval, ko je veliki mojster Luther von Braunschweig zbral precejšnjo vojsko in zavzel celo severno poljsko provinco Kujavijo. Poljski protinapad je bil neučinkovit. Ladislav je prosil za premirje. Do sredine leta 1333 je bil mrtev. Njegov naslednik je postal Kazimir, ki je začel mirovne pogovore z redom preko posrednikov, kralja Ivana in Madžarov (Urban, 2003; 127–130).

Litovska poganska plemena v Žemaitiji so bila medtem pod napadi z dveh strani, pruske in livonske smeri. Vojna je bila zelo krvava. Obenem so potekala še mirovna pogajanja s Poljsko ter papeške preiskave. Mir s Poljsko je predvideval, da red za vedno obdrži Zahodno Prusijo, vrne pa Mazovijo in Kujavijo. Ko so bile razmere s Poljaki in

papežem urejene, so križarji spet prihajali v večjem številu – težko bi kje našli toliko plemičev na enem mestu, kot v Prusiji. V plemstvu so se porajale spremembe. Vedno manj velikih plemičev je hodilo na križarske pohode. Kralj Ivan je kmalu umrl. Red je namesto maloštevilnih velikih plemičev gostil in uporabljal številčnejše manjše plemiče. Sklenjeno je bilo, da je treba pridobiti križarje, za to pa je bilo potrebno bolj poudariti viteški, ne meniški način življenja. Od tedaj naprej je red živel na »veliki nogi«. Druga polovica 14. stoletja je bila za tevtonce čas uspeha, bogastva (Urban, 2003; 130–136).

Leta 1346 je red za 19.000 zlatih mark kupil od danskega kralja Estonijo (Christiansen, 1997; 64).

Medtem je livonijska veja tevtoncev prevladala nad meščani Rige. Ker je bila Livonija urejena, je bilo sedaj možno, da se izvajajo roparski pohodi v Žemaitijo in Litvo iz severne in iz zahodne smeri. Do leta 1309 so bili vpadi roparski vpadi reda v Žemaitijo in Litovcev v Prusijo in Livonijo pogosti. Mnogokrat se je zgodilo, da je napadalec, ko se je vračal obložen s naropanim in z sužnji, ob povratku postal napadeni, če je nasprotniku pustil dovolj časa, da organizira vojsko za pregon. Splošno niso imeli ti pohodi večjih posledic. Tako kot drugje v istem obdobju, je bilo za vojaško zmago ključno zavzemanje gradov. Narava ozemlja, na katerem so se borili tevtonci in Litovci, pa ni omogočala velikih premikov in težkih oblegovalnih strojev. Narekovala je hitre premike in relativno lahke sile. Litovci so se pod Gediminom širili v ruske dežele, ki so jim bile hvaležne za pomoč proti Mongolom. Tako se je litovski kralj lahko vedno bolj učinkovito branil križarjev. Poskušal je tudi izboljšati opremo svojih vojakov, ki je bila slabša od nemške. S spretnim političnim udejstvovanjem so Litovci več kot enkrat načeli enotnost krščanskih nasprotnikov.

Ko je postal veliki mojster Winrich von Kniprode (leta 1352), je dal pobudo gradnji številnih gradov, ki so Litovcem zapirali pot v Prusijo. Med sabo in njimi je ustvaril pas »požgane zemlje«, kjer ni živel nihče. Tako se je lahko osredotočil na napade v samo Litvo. Uspešen je bil tudi diplomatsko, saj je rahljal odnose med Litovci, Poljaki in nadškofom Rige. S slednjim je bil leta 1366 dosežen mir pri Gdansku, ki je tevtoncem omogočil mobilizacijo prebivalcev Rige za vojno.

Kniprode je uspešno izrabljal tudi notranje spore nestabilne litovske vladajoče dinastije. Od leta 1356 naprej je imel red stalno pobudo v boju nad Litovci, ki so le enkrat

lahko globlje prodrli v Prusijo. Tevtonci pa so bili dosti bolj uspešni. Ko je zaveznik reda, princ Jagielo, zavzel Vilno, je sledilo obdobje prekinitve sovražnosti. Red je princu podaril nekaj topov. Le-te je princ, ko so se sovražnosti zopet začele (leta 1383), uporabljal proti redu tako učinkovito, da tevtonci več niso mogli zavzemati litovskih utrd, Litovci pa so si pridobili nazaj nekaj ozemlja, ki so ga prej zgubili. Leta 1385 je bil Jagielo izvoljen za kralja Poljske in krščen kot Vladislav IV. V Litvi je prišel na prestol njegov bratranec, Vitold. Sodelovanje med državama ni bilo vedno najboljšo. Red se je na te dogodke odzval z ozemeljskim širjenjem. Tako je kupil med leti 1390 in 1395 poljski pokrajini Dobrzyn in Opole in leta 1402 celo Brandenburško marko. Od leta 1404 do 1407 je red držal Gotland, a ga nato vrnil Dancem. Med tem je red z vedno večjimi vojskami, okrepljenimi s križarji in plačanci, vztrajno napadal Litovce. Vitold je leta 1398 predal Žemaitijo tevtoncem, da se jih je odkrižal, in ni postal preveč odvisen od svojega bratranca. Bojarji Žemaitije, ki so bili še vedno pogani, s tem niso bili zadovoljni, a so bili do leta 1406 poraženi. Uspehi tevtoncev proti Poljakom in Litvi ter Žemaitiji so bili doseženi na račun notranjega miru v Prusiji, ki so ga rušili visoki davki za vojsko in pogosta vojaška služba. Prav tako je bilo od leta 1396 vedno manj križarjev, ki so se ukvarjali s križarsko vojno proti Turkom, a so bili istega leta poraženi pri Nikopolisu. Leta 1409 so se Žemaitijci uprli. Red je poleg njih napadel tudi Poljsko. Zveza med Poljaki in Litvanci pa je lahko spravila skupaj takšne sile, da se jim red ni mogel upirati. Sedaj se je način in cilj bojevanja spremenil. Poprej se je red bojeval s sovražnimi pogani. Sedaj pa so se krščanski Poljaki in Litvanci borili proti tevtoncem in zavzemali nazaj poprej zgubljena ozemlja. Red so napadli tudi ideološko. Največje orožje proti tevtoncem pa je bilo dejstvo, da so bili sedaj njegovi nasprotniki kristjani, in ni več mogel mobilizirati križarjev za boj proti nevernikom (Christiansen, 1997; 162–167).

V kratkem so se Žemaitijci uprli s pomočjo Vitolda. Red je napadel severne poljske province, misleč, da se Litva in Poljska ne bosta učinkovito povezali in da bodo njegovi ogrski zavezniki napadli Poljake. Obakrat se je motil. Na pomoč mu ni hotel priti niti livonski mojster. 1. julija 1410 sta se vojski obeh bratrancev, okrepljeni s številnimi plačanci, srečali in začeli hiter prodor v Prusijo. 15. julija sta se vojski bratrancev in vojska tevtoncev spopadli v bitki pri Tannenbergu (tudi bitka pri Grunwaldu). Red je v bitki izgubil celotno poveljstvo (velikega mojstra, maršala, velikega poveljnika,

blagajnika, več poveljnikov) in 400 bratov. Večina preostale vojske je bila prav tako pobita, ujeta ali razbita. Prusija je bila tako nemočna. Rešila jo je le moč njenih utrd, saj so podaniki tevtoncev množično pozdravljali Poljake. Henries von Plauen, zadolžen za obrambo Pomorja, je požgal okolico Marienburga in nato zdržal 57 dni obleganja, medtem ko so lokalni škofi pozdravljali Poljake in Litovce. Na koncu so bolezn, neučinkovitost oblegovalnih strojev in vesti, da prihajajo Livonci ter da so dejavni Madžari, prisilile Vladislava IV., da se umakne. 1. februarja 1411 je bil sklenjen torunski mir, s katerim je red izgubil Žemaitijo in moral plačati ogromno vsoto 850.000 mark. Izgube pri Tannenbergu so bile posebej težavne, ker mrtvih bratov ni bilo mogoče prikazati kot mučnikov, ki so padli v boju proti poganom. Večina Evrope je videla spopad kot obžalovanja vreden, ne pa pretresljiv. Iz cesarstva je sicer prišla pomoč križarjev, a bilo je očitno pomanjkanje križarjev drugih narodnosti. Leta 1413 je bila neka skupina Burgundcev zadnja enota nenemških križarjev, ki se je borila za red, ki je tako postajal vedno bolj odvisen od želja Nemcev. Ordensland je imel tudi notranje težave. Posvetni vitezi, veleposestniki in škofi so kazali vedno večji nemir zaradi političnega monopola, ki ga je imel red. Le ta je po neuspelem sklicu »sveta«, v katerega so tevtonci poskusili organizirati meščane, domače viteze in duhovščino, moral predati nekaj moči odločanja in je živel v vedno večjem nezaupanju z mogotci. Gdansk je redu napovedal vojno. Vladislav je, nezadovoljen s posredovanjem ogrskega kralja Sigismunda, leta 1414 spet napadel tevtonce, a brez uspeha (Christiansen, 1997; 227–231).

Po Tannenbergu so mnogi bratje svoje dolžnosti upravljali mnogo bolj neodvisno kot prej. Sčasoma so se začeli dejavno upirati ukazom iz Marienburga, kar je omejevalo uspešnost reform, ki naj bi okrepile centralno oblast in povečale učinkovitost pobiranja davkov ter nabora. Kršitve treh osnovnih pravil so bile vedno pogostejše kot tudi nemir zaradi visokih davkov in pogostih vojn. Padali sta disciplina in morala. Prizadela jih je tudi kuga, ki jim je zmanjšala število rekrutov (Urban, 2003; 230–231).

Novembra 1414 se je zbral koncil v Konstanci. Na njem so se zbrali pomembni voditelji (cerkveni in posvetni) in iskali rešitev za husitsko herezijo v češkem kraljestvu in za reforme cerkve. Red in Poljska sta na 4 leta trajajočem koncilu bila ideološki in sodni boj. V debatah so poljski teologi in intelektualci postavili pod vprašaj legalnost in

etiko križarskih vojn in verskih viteških redov. Po koncu konference je bil v rahlo boljšem položaju red.

Od let 1418 do 1422 je Poljska vztrajno zahtevala zahodna ozemlja tevtoncev. Leta 1422 je Vladislav napadel in red mu je moral predati zahtevana ozemlja. Isto leto so v Prusijo prišli še zadnji nemški križarji. Od tedaj naprej se je moral red zanašati le nase. Leta 1440 se je v Prusiji oblikovala Pruska zveza, zveza veleposestnikov, fevdalcev in trgovcev. Njen cilj je bil pridobitev politične moči na račun reda. Postala je država v državi in s tem slabila red, ki je ni mogel zatreti. Leta 1453 se je zveza z redom zapletla v 13-letno državljansko vojno. Kmalu je razen Marienburga in še dveh gradov vsa Zahodna Prusija padla v roke upornikom. Vmešal se je poljski kralj, a ga je red s pomočjo plačancev premagal. Po tem porazu je poljski kralj težko prepričal svoje plemiče, ki so se bali kraljeve moči, da mu namenijo denar in vojsko za uničenje tevtoncem. Zveza navkljub ogromnim naporom ni več dosegla večjih uspehov proti tevtoncem. Vojna se je spremenila v niz majhnih spopadov, ki so redu črpali moč. Plačance je plačeval z zemljo in celo z mesti (Marienburg), kar ga je naprej slabilo, ker so plačanci ozemlja prodajali Poljakom in ligi. Boj je naprej potekal iz Vzhodne Prusije. Ker kmalu tudi liga več ni mogla plačati plačancev, so ti ropali po podeželju. Leta 1463 je red utrpel kopenske in pomorske poraze. Do leta 1466 je bil red poražen. 19. oktobra 1466 je bil sklenjen mir, po katerem je moral predati Poljski vse dežele južno od Dvine, ki jih je Poljski vzel leta 1309, in vse pokrajine, ki jih je zavzel pred 1250. letom, tudi Marienburg. Veliki mojster je obdržal Vzhodno Prusijo, a kot poljski vazal.

V cesarstvu se je članstvo reda zmanjšalo za tretjino, ker je nabor zajel le določene pokrajine in le nižje plemstvo. V letih po 1466 je red občasno deloval le proti Turkom. Leta 1521 je nemški cesar posredoval še v eni vojni med tevtonci in Poljsko, ki so jo slednji spet dobivali. Notranji mir je v Vzhodni Prusiji rušilo tudi luteranstvo. Veliki mojster Albert se je z Lutrom srečal leta 1522 in ta ga je prepričal, da se mora red spremeniti v posvetno organizacijo. Tako je veliki mojster dosegel, da je bilo v Prusiji vedno manj bratov. Peščico od teh je leta 1525 pozval v Königsberg. Tam so bili ustrahovani in so podprli njegovo odločitev. V cesarstvu se ta reforma ni izpeljala, a tudi tam je red izgubljal pomen (Christiansen, 1997; 242–248, Seward, 1995; 123–133).

V Livoniji se je red obdržal bolj kot v Prusiji. Bogatel je od trgovine in pridobival vpliv proti nadškofu in meščanom. Čeprav so mojstri večkrat pomagali velikem mojstru v Prusiji, sta se provinci vedno bolj oddaljevali ena od druge. Od leta 1341 do 1377 se je red občasno zapletal v spopade z Rusi, a je dobičkonosnost medsebojne trgovine vedno zagotovila hitre, diplomatske rešitve težav. Od leta 1406 do 1409 je skupaj z Litvo napadal Pskov, majhno, a bogato rusko državo, ki ni bila več močno povezana z Novgorodom. Dosegel ni nič. Leta 1443 do 1448 se je red spopadal z notranje nestabilnim Novgorodom, in spet ni dosegel ničesar. V Livonijo so občasno še prihajale majhne skupine križarjev. V tem obdobju je bil v spopadih tudi z nadškofom Rige, ki se je v mnogih pogledih spogledoval s pravoslavni Rusi. Od leta 1471 do 1489 je vladal moskovski veliki knez Ivan III., ki je s svojim ogromnim vojaškim strojem pregazil Novgorod, in ga ponižal v navadno pokrajino svoje kneževine. Ivanov cilj je bil zavzetje vseh ozemelj, ki so jih Rusi zgubili proti Litovcem. To je pomenilo tudi uničenje njihovih zaveznikov (Novgoroda). Red je upal, da bo lahko okrepil svoj položaj proti ruski velesili, če zavzame Pskov. Napad ni bil uspešen, uspešen pa je bil ruski protinapad, ki je opustošil dele Livonije. Naslednji mojster se je ukvarjal z notranjimi problemi in je porazil uporne meščane.

Leta 1502 je mojster von Plettenberg zbral vojsko in napadel obmejne Ruse. Ker se njegovi litovski zavezniki niso prikazali, ni mogel doseči pomembnejše zmage. Odšel je domov. Novembra so tri ločene ruske vojske ropale po Litvi, ki je bila tudi notranje razdeljena. Leta 1502 se je red z dosti manjšimi silami spopadel z Rusi pri jezeru Smolini. Čeprav sta bili obe vojski precej izdelani, tisto in naslednje leto ni bilo več ruskih roparjev v Livoniji. Leta 1503 je bil pri Pskovu podpisan mirovni sporazum (Christiansen, 1997; 248–258, Seward, 1995; 133–140).

Tudi v Livoniji je red zgubljal podporo ljudstva. Kot njihovi sosedi v Prusiji, so postali podaniki večinoma luteranskega prepričanja. Livonijska konfederacija je bila sposobna motiti učinkovito nabiranje sredstev, ker je imela močne pristojnosti na področju financ (Urban, 2003; 259).

Leta 1557 so se začele serije ruskih vdorov, ki so uničile njihove sile in zastarele utrdbe. 5. marca 1562 je zadnji mojster, Kettler, preklical svoje zaobljube in postal posvetni plemič. Kot v Prusiji je mnogo bratov prestopilo v luteransko vero. Do takrat je

bila Livonija s svojimi koncepti in mentaliteto zastarela, obdana s silami, ki so jo močno prekašale. Njeno ozemlje je bilo leta 1562 razdeljeno med Moskvo, Poljsko, Švedsko in Dansko (Christiansen, 1997; 258).

Treba je poudariti, da uničenje reda v Prusiji in Livoniji ni pomenilo splošnega uničenja reda, ki je še vedno posedoval precejšnja ozemlja po Evropi, posebej v cesarstvu. Težava je bila v tem, da red ni več mogel izvajati nabora v cesarstvu, ki je bilo večinoma luteransko. Občasno je deloval proti Turkom pod vodstvom Habsburžanov. Bratje so bili le poveljniki, ki so poveljevali enotam plačancev. Konec tevtoncev v Nemčiji je prinesel Napoleon, ki je pobral njihove posesti. Red je bil dvakrat oživiljen, po Napoleonovem padcu in pa po letu 1929. Majhne cerkve in bolnice še vedno delujejo. Red ponuja tudi verske usluge Nemcem v nenemških deželah (Italija, Slovenija) (Urban, 2003; 274, 276–277).

4.2 Organizacija

Tisti, ki so želeli vstopiti v red, so morali sprejeti obljube revščine, poslušnosti in vzdržnosti. Po vstopu v red niso imeli v lasti ničesar: vse je bilo skupno. Kazni za prekrške so bile lahko lahke, srednje (npr. jesti več dni le kruh in vodo, spati pri služabnikih) ali najtežje. Te so bile zagrožene za sodomijo, strahopetnost pred nasprotnikom in prestop k nevernikom. Kazni za te zločine so bile izključitev, za sodomijo celo življenjska ječa ali usmrtitev. Najlažji prekrški so se kaznovali z bičanjem ali prepovedjo uživanja hrane (Urban, 2003; 15).

Najpomembnejši brat tevtoncev je bil veliki mojster. Izbral ga je veliki zbor. Služil je do smrti ali dokler ni odstopil. Ko je bilo treba izvoliti novega, je namestnik velikega mojstra izbral čas in prostor za izbiro novega velikega mojstra. Zboru, kamor so bili povabljeni tudi predstavniki odročnejših provinc, je namestnik predlagal prvega elektorja. Če ga je zbor potrdil, je prvi elektor izbral drugega, ki je spet moral biti potrjen. Ta dva sta predlagala tretjega in tako naprej, dokler ni bilo izbranih 13 elektorjev (osem vitezov, štirje seržanti in en kaplan). V zaprtem srečanju je prvi elektor predlagal kandidata. Če ta ni bil izvoljen z večino, so svoje kandidate predstavili tudi ostali, dokler kandidat ni bil izvoljen z večino. Ta je nato prisegel. Naloge velikega mojstra so bile večinoma diplomatskega in nadzornega značaja. Postavil je svoj krog podrejenih. Blagajnik je bil

zadolžen za denarno poslovanje. Veliki poveljnik je imel dolžnosti, podobne tistim velikega mojstra, a v manjšem obsegu in manj pomembne. Maršal se je v glavnem ukvarjal z vojaškim delovanjem tevtoncev. Teoretično sta mu bila podrejena mojster halj in poveljnik bolnice, v resnici pa sta bila precej samostojna.

V grobem je imel ozemeljsko veliki mojster pod seboj mojstre cesarstva in Prusije. Ko se je preselil v Prusijo, je prevzel obveznosti pruskega mojstra in ta položaj ukinil. Ko pa so se tevtoncem pridružili še bratje meča in z njimi Livonija, je ustanovil še položaj mojstra Livonije. Dežele so se naprej delile na pokrajine, nad katerimi so imeli neposredni nadzor komturji (kastelani) (Urban, 2003; 15–17).

Mogotci so morali priskrbeti ljudi za tri vrste vojaške službe: heerwart (napadalne pohode), landwehr (lokalno obrambo) in borchbuunge (posadke utrd). Število mož, tip oborožitve kot tudi količina davkov (načeloma plačanih v žitu) je bila odvisna od velikosti ozemelj (Christiansen, 1997; 209).

Med leti 1210 in 1230 se je število podarjenih posesti potrojilo. To število se je do leta 1290 podvojilo. Tu gre omeniti tudi dejavnik, ki je manjkal v Palestini: tevtonci so izvajali močno kolonizacijo. Nemško govoreči kmetje in poljski vitezi so širili svojo kulturo in vero, plačevali davke, služili vojsko (Christiansen, 1997; 84).

Nasploh so kmetje, tako svobodni kot nesvobodni, uživali več svobode kot drugje in imeli tudi manj davkov in obveznosti ter so posledično živeli bolje kot njim podobni v, na primer, Poljski. Prav tako so imeli kmetje določeno raven samouprave in so bili lahko sojeni na lastnih sodiščih. Še vedno pa so bili Prusi v podrejenem odnosu v razmerju z Nemci. Ti so pod ločenim zakoni živeli pod redom precej bolje, kot bi v cesarstvu. Red je vzpostavil ugodne pogoje za trgovce, ki so lahko trgovali, ne da bi jim bilo treba plačevati visoke davke in cestnine. Ko pa se je ekonomski položaj poslabšal in je veliki mojster zahteval več denarja, so se trgovci začeli upirati (Christiansen, 1997; 209–211).

4.3 Popolnjevanje

Red je imel na višku moči (14. stol.) 2000 članov-bratov in 3000 polbratov, nun in duhovnikov. Ti bratje so bili osredotočeni v Prusiji in Livoniji, čeprav jih je bilo dosti na ozemljih v cesarstvu in drugje. Poleg polnega članstva so obstajali tudi halbb Bruder – polbratje (oprode in seržanti), ki so s tevtonci sodelovali za določen čas. Brat, ki je vstopil v red, je moral praviloma s seboj pripeljati 10 polbratov. Vstopali so večinoma mlajši sinovi nižjih plemičev, čeprav je bil v svojih začetkih red razredno bolj raznolik, kot je bil kasneje. V srednjem veku se je dalo napredovati na enega izmed dveh načinov: kot veleposestnik ali kot član cerkve. Ker so bile tudi plemiške družine precej velike, se je velikokrat zgodilo, da mlajši sinovi niso dobili fevdov in so se morali dokazovati drugače. Mnogi od teh so vstopali v viteške redove, tudi med tevtonce. Tako se je spletala mreža, ki je povezovala mnoge nemške plemiške družine s tevtonci, in v določenih primerih je postalo članstvo v redu skoraj dedna stvar (Christiansen, 1997; 84–85).

V red so bili, vsaj do 16. stoletja, sprejeti le Nemci iz Svetega rimskega cesarstva nemške narodnosti. Večinoma so izhajali iz Bavarske, Avstrije, Vestfalije in Porenja. Ker so bili vsi Nemci, se je zmanjšalo trenje, ki so ga izkusili drugi redi, ki so imeli večnarodno sestavo. Trenja pa so še vedno obstajala. Po Tannenbergu so postala bolj izrazita, najbolj surovo stran pa so razprtije dosegle v Livoniji, kjer so se končale leta 1450, ko se je s smrtjo vodje Porencev (ki so sestavljali približno 30 % članov) končala tudi sicer nekrvava državljanska vojna med njimi in Vestfalijci (60 % članov)(Urban, 2003; 237, Riley - Smith, 2001; 348).

Nabor članov je bil usoden za njegov pruski del. Vanj do leta 1466 niso mogli vstopiti pruski plemiči, četudi so bili Nemci. To je povzročilo monopol moči v rokah »tujcev«. Vse bogatejši veleposestniki in trgovci se niso zadovoljili s posvetovalno vlogo v svetu, kot jim jo je namenil red iz leta 1413. Ta zamera je zakuhala Prusko ligo, ta pa je uničila red v Prusiji. V zadnjih 150 letih je nabor rekrutov upadel iz več razlogov: kuge, upadlega ugleda reda, razširitve luteranstva, pomanjkanja poganskih nasprotnikov, pa tudi zaradi splošne spremembe narave bojevanja in družbe.

4.4 Strategija in taktika

Strategija tevtoncev je bila podobna splošni vojaški strategiji svojega veka, s tem da je bila seveda prilagojena ozemlju, na katerem se je izvajalo vojskovanje, ter do neke mere miselnosti »božjih vojščakov«. V srednjem veku se je poudarjal pomen obleganja in zavzemanja utrd in mest, medtem ko so se neposredni bitki vojska izogibali, ker so bile načeloma drage in niso bile odločilne. V primeru, da zavzemanje ni bilo mogoče ali praktično, se je uporabljala taktika ropanja in uničevanja, s katero se je uničevalo gospodarstvo nasprotnika in dokazovalo njegovo nemoč. Poudarek je bil na napadalnem bojevanju (bolje je ropati kot biti oropan). Red je v Palestini uporabljal podobno taktiko, kot so jo drugi posvetni voditelji in drugi viteški redovi, to je »držanje gradov«. Ker v Palestini ni bilo kolonizacije, ni bilo mogoče zbrati virov in ljudi za učinkovito obrambo, so lahko nasprotniki ropali po svoji volji ter tako spodkopavali gospodarstvo in moralo kristjanov.

V Prusiji so do izraza prišle reke. Po njih je red prodiral proti morju. Ob rekah je gradil utrdbe, ki so služile kot središča za napade na poganska pruska plemena. Omenjeno je že bilo zanašanje na posvetne križarje. Uporabljene so bile taktike zasede ter zastraševanje s pokoli prebivalstva. Red je uporabljal pokristjanjene Pruse za rezervne sile, za roparje in kot izvidnike. Osnova je bil poskus pokristjanjenja poglavarja plemena, ki naj bi nato pokristjanil svoje ljudi. Če to ni bilo uspešno, se je pleme napadlo vojaško, obenem pa kazalo, da plemena, ki so sprejela krščanstvo, lahko obdržijo del avtonomije in svojih starih običajev. Če je spodletelo še to, se je pleme vojaško uničilo in razselilo. V pogledu nasilja nad prebivalstvom so tevtonci izvedli daleč največje pokole, ki so šli nad sprejemljive kriterije roparskih pohodov. Pokoli so se včasih izvajali v lastnem zaledju!

Proti Litvi se je red bojeval drugače, ker sta bila drugačna tako ozemlje in nasprotnik. Ta je bil dosti močnejši in boljše vojaško in družbeno organiziran. Proti njemu so se uporabljali roparski pohodi, imenovani reyse. Te so bile podobne chevauchees, ki so se izvajale v Franciji med stoletno vojno, ter po svoje tudi turškim roparskim vpadom v slovenske dežele. Reyse so se odvijale poleti in pozimi. Pozimi so se reyse izvajale v decembru in januarju, poleti pa julija in avgusta. Jeseni in spomladi je bilo ozemlje neprehodno, ker je voda že tako močvirnato zemljo razmočila do te mere, da ni mogla nositi teže konj. Načeloma je bil na reysi večji sovražnik ozemlje kot nasprotnik. Zimske

reyse so bile manjše v obsegu (200–2.000 ljudi), njihov namen pa je bil ropanje in zajemanje ujetnikov. Roparji, načeloma konjeniki, so prišli v okoliš, se tam razdelili na manjše skupine in ves dan ropali in pobijali. Nato so se zvečer zopet srečali in se premaknili v nov okoliš. Hitrost je bila ključnega pomena, saj je drugače nasprotnik lahko organiziral milico ali poslal sile za pregon, ki so napadalca lahko ujele, ko se je obložen z ujetniki in plenom umikal. Mnogokrat so se posamezne reyse izgubile in pomrle od lakote. Glede rečnega prometa so bili v tem primeru na boljšem Litovci, ker so svoje topništvo lahko hitreje premikali do tevtoncev po reki navzdol, kot je lahko red svoje prenašal navzgor.

Poletne reyse so bile načeloma dolgotrajnejše in so imele za cilj tudi ozemeljske pridobitve. Na višku reys proti Litvi so posvetni križarji prihajali na reyse skoraj kot na lov: pijača na gradu reda, lov na jelena, nato lov na poganskega Žemaitijca ... Nobena izmed strani ni uspela doseči pomembne prednosti, sta pa dosegli, da je med državama obstajal 160 kilometrov širok pas pragozda, kjer zaradi neprestanega ropanja ni živel nihče. Redu je številčno prednost Litovcev uspelo do neke mere izničiti z gradnjo številnih utrd (proti katerim so Litovci seveda takoj zgradili protiutrdbe). Proti Poljski in Novgorodu se je red boril v značilnem stilu srednjega veka. Vendar je bila Poljska prevelika, da bi jo lahko resno prizadel, četudi bi lahko učinkovito zavzemal mesta in utrdbe. Novgorod je imel tako močne zaveznike, da nikdar ni bil v resnih škripcih. Proti veliki kneževini Moskvi se je red branil le v utrdbah (razen peščice izjem), saj je Moskva lahko redno v boj pošiljala mnogokrat večje sile kot tevtonci.

V samem boju (na vsaj napol odprtem ozemlju) se je red zanašal na svojo elitno težko konjenico kot na enote, ki so uničevale nasprotnikove formacije in mu zbijale moralno. »Naborniki« so bili načeloma drugotnega pomena. Red je bil v ogromni večini primerov tehnološko v nadrejenem položaju (uporaba samostrela, trebušet, topov, arlabestrov...). Njihove sile so bile tudi boljše organizirane in disciplinirane in urjene. Kjer uporaba težke konjenice ni bila praktična (Litva, Samogitija), je red uporabljal lažjo konjenico in lahko pehoto (Christiansen, 1997; 167–177).

5. Bratje viteštva Kristusa Livonije

Bratje viteštva Kristusa so bolj poznani kot bratje meča (oz. mečenosci), ker so na oblačilih poleg križa nosili tudi simbol meča. Ustanovljeni so bili leta 1202 pod okriljem škofa Alberta Buxtehudskega v Rigi. Bili so povezani z varovanjem in širjenjem misijonov, ne s križarskimi pohodi kot tevtonci. Bili so ustanovljeni, da bi ščitili krščanske misijone in misijonarje, ki so jih poganski Livonci neprestano napadali. Križarji so bili neuspešni, ker so sicer lahko premagali nasprotnika, ki pa se je po njihovem odhodu zopet spreobrnil v poganstvo in začel oboroženi upor. Tako je škof nekaj križarjev prepričal, da so ostali in podaljšali svoje križarske zaobljube v poklic. V primeru, da bi se ozemlja širila, bi lahko obdržali del (1/3) tistega, kar so zavzeli (Christiansen, 1997; 79, 80).

Bratje so se razlikovali od drugih, večjih redov v treh pomembnih stvareh. Niso bili avtonomni, ampak podrejeni škofu. Poleg ozemelj ob Baltiku, ki so jih zavzeli, niso imeli zemlje drugje po Evropi. Ukvarjali so se z misijoni in pokristjanjevanjem, ne z zavzemanjem svetih mest. Njihovi člani so bili mešanega družbenega izvora, tudi plemiči. V boju so bili učinkoviti, ker so bili selektivno uporabljeni kot težka konjenica in ker so bili zaradi neprimerne ozemlja uporabljeni zelo previdno – njihova glavna naloga je bila poleti organizirati napade na pogane, pozimi pa braniti zavzeto.

Dejavni so bili v Estoniji, kamor pa se niso mogli širiti zaradi prisotnosti Dancev. Leta 1222 so bratje, nezadovoljni z majhnim prihodkom svojih posesti, ter s ceno križarskih pohodov, dvignili davke. To je spodbudilo splošen upor ter kritiko papeža. Leta 1224 so zatrli upore Estoncev. Leta 1225 se je s prihodom papeškega legata in z dejstvom, da so se bratje dokazali kot nujno potrebni v vojaškem smislu, razmerje moči začelo nagibati v korist bratov in škodo (nad)škofa. Leta 1226 so se bratje povezali s tretjo stranjo, meščani, in tako nadzorovali dve tretjini Livonije. Zavzeli so posesti danskega kralja v Estoniji, a jih je papeški legat prisilil vrniti vzeto. Nato so se začeli prepiri glede ozemlja škofa Rige in zopet so spodbudili kritike. Do leta 1231 so premagali Kuronijce ob obali Baltika. Meje Livonije so bile načrtane (Seward, 1995; 99).

Leta 1230 je bil v Livonijo poslan papeški legat preiskovat obtožbe krutosti in neubogljivosti proti bratom. V Rimu je sprožil tožbo, ker so ga v Livoniji ujeli. Red je tožbo izgubil (predati bi moral 2/5 zemlje), zato je veliki mojster Folkwin prosil tevtonce,

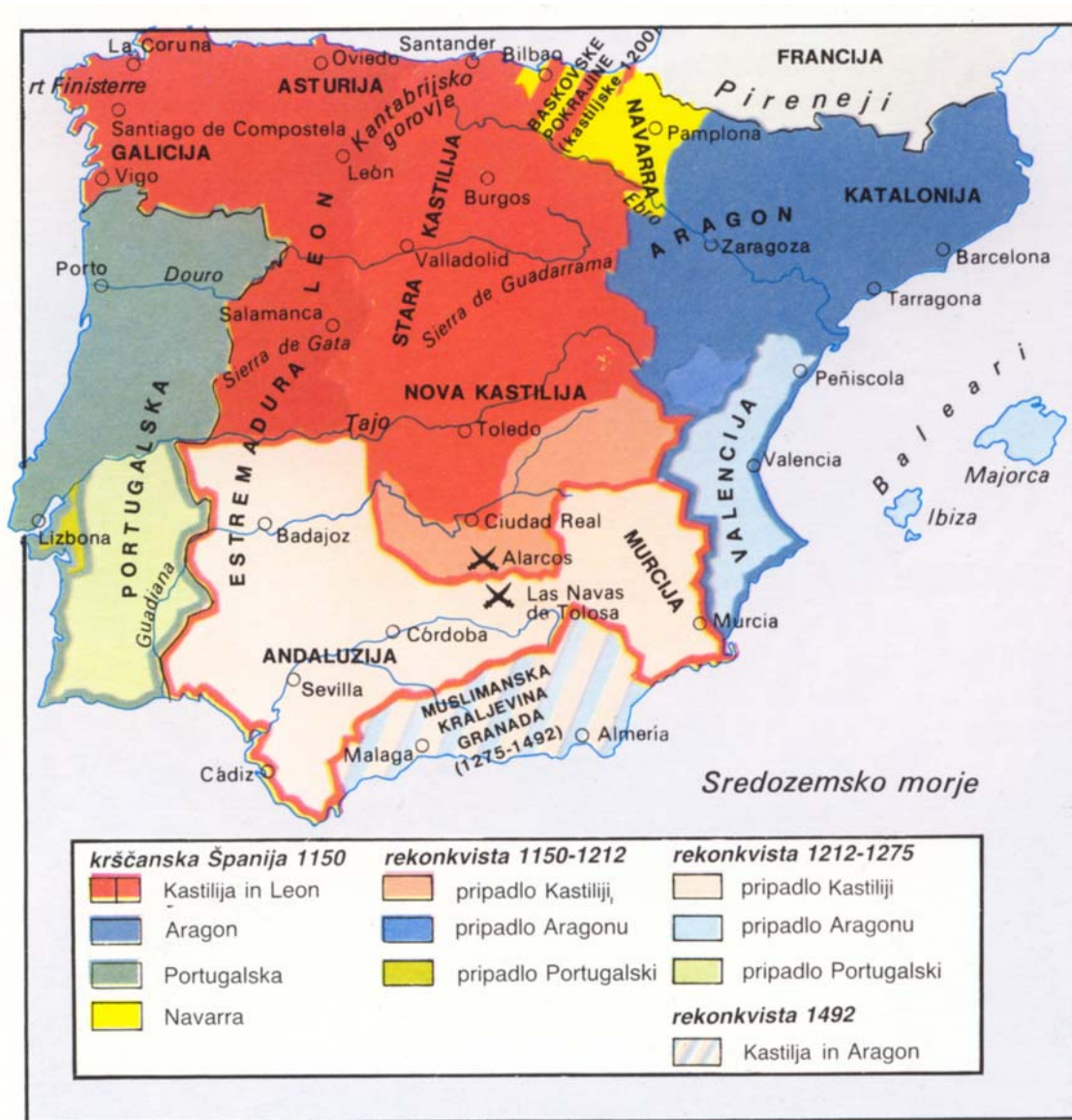
če se mu bratje lahko pridružijo. To bi pomagalo tudi pri težavah reda s popolnjevanjem in z disciplino. Tevtonci so jih zavrnilo, ker se jim je zdelo, da so bratje nedisciplinirani in ne upoštevajo ustanovnih načel. Bratje so se odlikovali tudi z občasnimi pokoli civilnega krščanskega prebivalstva in s stalno nepokornostjo škofom (trdili so, da so odgovorni le papežu in nemškemu cesarju). Leta 1236 so križarji Folkwina, ki je poznal podnebje in ozemlje in bil zato proti, prisilili, naj s pomočjo kneza Pskova napade Žemaitijo. Prodrli so globoko v nasprotnikovo ozemlje, a se križarji nato na močvirnatih tleh niso hoteli boriti, ker so se bali, da bi izgubili konje. Litovci so križarje, Folkwina in 50 bratov pobili. To je bil konec bratov. Leta 1237 se je preostanek bratov združil s tevtonci (Barber, 2000; 300–301, Urban, 2003; 84–90).

Tevtoncem so bratje pustili dediščino sporov z nadškofom Rige in drugimi škofi ter s prebivalci mest. Sistem deljenja zemlje, ki je na začetku dobro deloval, so tako bratje kot tudi nadškof narušili, saj je vsak hotel več zemlje zase. Nadškof Rige je v svojem boju za oblast večkrat uporabil celo poganske Litovce. Tevtonci so se morali v prihodnosti pogajati tudi z deželnim zborom, skupščino posestnikov in meščanov. Ti so bili od tevtoncev sicer odvisni, ker jih je red ščitil pred ogromno večino lokalnega prebivalstva (Seward, 1995; 117).

Bratje so bili kot tevtonci tehnološko naprednejši od svojih nasprotnikov (samostrel, oklep, katapult). Po letu 1210, ko so v Riškem zalivu utrpeli poraz, bratje niso več uporabljali manjših čolnov, ampak večje ladje. Ker je bilo križarjev malo, so se bratje morali zanašati na krščeno lokalno prebivalstvo. Tega so motivirali s plenom.

6. Verski viteški redovi na Iberskem polotoku

Zemljevid 3: Iberski polotok v 15. stoletju

Vir: Barraclough, 1989; 124

6.1 Ustanovitev, utrditev in delovanje

Leta 1008 je umrl Abd al-Malik in Omajadski kalifat, ki je obstajal v Al-Andaluziji in v severozahodni Afriki, je razpadel. Na Iberskem polotoku se je to izrazilo v treh med seboj povezanih dogodkih. Prvi je bil nastanek okoli tridesetih mestnih držav – taif. Drugi je bil zlom muslimanskega vojaškega sistema, ki se je prej zanašal na slovanske

sužnje – mameluke, ki so postajali zmeraj redkejši. Posledica razdeljenosti in vojaške šibkosti pa je pomenila, da so krščanske države, ki so se imele za dedinje zahodnogotskega kraljestva, ki so ga bili muslimani uničili, začele izsiljevati in napadati muslimanske mestne državice. Kastilja je postala kraljestvo leta 1035, Aragonija leta 1076, Portugalska leta 1140. Ta kraljestva so se krepila z izsiljevanjem. Taife so morale plačevati varščino – parias, in kristjani jih niso napadali, ker niso hoteli uničiti gosi, ki nese zlata jajca. Okoli leta 1080 pa je postala taifa Toledo (bivša zahodnogotska prestolnica, strateško in simbolno nadvse pomembna) tako šibka, da jo je Alfonz VI., kralj Kastilje, skoraj moral zavzeti leta 1085. Leta 1094 je Cid zavzel Valencio in vladal svojemu kraljestvu do svoje smrti leta 1099.

Padec Toleda je kralje taif prestrašil do te mere, da so na pomoč poklicali Jusufa ibn Tashufina, emirja Almoravidov iz Maroka, čeprav so ga imeli za prav takega barbara in fanatika, kot so bili njihovi severni krščanski sosedi. Po prihodu so bili Almoravidi 30 let vojaško nadvse uspešni. Leta 1086 je Jusuf premagal Alfonza VI. v bitki pri Sagrajasu.

Leta 1102 so muslimani zavzeli Valencio, leta 1106 Zaragozo. V tridesetih letih vojaških uspehov pa jim ni uspelo povrniti Toleda. Besen, ker mu taife niso pomagale pri neuspešnem obleganju Toleda leta 1090, je Jusuf začel mestne državice napadati ter zavzemati. Do leta 1117 so bile vse vsrkane v njegovo državo. Leta 1117 je Alfonz I. na pomoč poklical številne križarje in z njihovo pomočjo zavzel naslednje leto Zaragozo. Ob njegovi smrti leta 1134 so imeli Almoravidi težave v Afriki, kjer jih je spodjedala nova sekta, Almohadi, ki so bili še bolj bojoviti in versko nastrojeni kot Almoravidi. Od leta 1144 do 1146 je propadu Almoravidov na polotoku sledil novi val taif. Samozavestno so kristjani napredovali na vseh frontah. Padle so Almerija, Lizbona, Tortosa. Vendar so leta 1148 prispeli Almohadi, in hitro zavzeli skoraj vse taife, leta 1157 so zavzeli Almerijo. Kristjani so se začeli braniti, ter kot pri invaziji Almoravidov preživeli zaradi svoje sposobnosti, da pritegnejo naseljence v ogrožena ozemlja (Keen, 2001; 61–63, 85–88).

V desetletju po letu 1130 so templjarji dobili številne posesti na polotoku, a se v boj niso nameravali dejavneje vmešavati. Njihov namen je bil, da bodo s prihodki iz posesti vzdrževali dejavnosti v Palestini, ne da se bodo aktivno borili v rekonkvisti. Seveda se to stališče ni ujemalo s stališči monarhov, ki so pričakovali njihovo pomoč. Na polotoku so bili dejavni tudi hospitalirji, a le v svoji bolnišnični vlogi. Leta 1134 je Alfonz, kralj

Aragonije umrl, in svoje kraljestvo zapustil templjarjem, hospitalirjem in kanonom svete grobnice. Oporoke se sicer ni dalo uresničiti, a sta oba redova vseeno dobila precejšnja posestva. V Kastilji in na Portugalskem so bili templjarji šibkejši. Na Portugalskem so bili močnejši hospitalirji, ki so imeli v Aragoniji pristanišče Ampusto, ki je služilo kot središče za pošiljanje ljudi v Palestino (Riley - Smith, 2001;187, Seward, 1995; 144–145).

Na polotoku so obstajale oborožene bratovščine. Tako so Almohadi imeli rabisose, pol samostanske ustanove, katerih člani so v njih živeli za določen čas in bili sveto vojno. Rabisose so posnemali kristjani. Oboji so izvajali razzie, roparske napade v nasprotnikovo ozemlje.

Zaledje Toleda je bilo posebej ranljivo. Toledo je potreboval utrdbo, ki bi ga varovala in opozarjala na razzie. Tako je Kastilja leta 1147 zavzela utrdbo Calatrava in jo dala templjarjem. Ti je s svojimi lokalno omejenimi viri niso mogli učinkovito braniti proti vse močnejšim rabisosom in so jo leta 1158 opustili. Utrdba je bila dana nekemu cistercijanskemu opatu in menihu. Poleg menihov je bilo tam mnogo navarskih vojakov. Po menjavi oblasti leta 1164 so vojaki izvolili mojstra namesto opata. Menihi so utrdbo zapustili, a je red Calatrava ostal tesno povezan in podrejen cistercijancem. Isto leto jih je bula papeža Aleksandra III. potrdila kot verski viteški red. Mojster je moral priseči zvestobo kralju Kastilje. Leta 1179 se je red razširil v Aragonijo, kjer se je boril proti Mavrom v Valenciji.

Kmalu po nastanku reda calatrave se je rodil drugi pomembnejši iberski red. Vitezi Cacaresa so bili ustanovljeni z namenom varovanja romarjev, namenjenih k svetišču Santiago de Compostella. Red je bil širše znan kot santiago. Leta 1164 so dobili v obrambo veliko utrdbo Ucles. Leta 1171 jim je dal kardinal Jacinto statut, papež Aleksander III. jih je priznal kot red svetega Janeza leta 1175. Red je dobil nekaj gradov na Portugalskem, zemljo je imel po celi Evropi. Precej sredstev je dobil od Alfonza IX., kralja Leona.

Še pred letom 1170 je na meji Leona, v »čeljustih« Mavrov, deloval red vitezi San Julijana de Pereira. Kasneje je bil ta red znan kot red alcantara, tretji pomembnejši red na polotoku. Leta 1176 so od Ferdinanda II. Leonskega dobili nekaj posesti, papež Aleksander III. pa jih je uradno priznal kot red. Leta 1183 je njihovo hierarhijo

natančneje določil papež Lucij III. Do leta 1187 se je red postavil pod zaščito reda calatrave. Značilno je, da so bili iberski redovi notranje precej nestabilni in včasih kratkoživi. Značilno je tudi, da jih je bilo več. Tako nobeden ni nikdar postal preveč močan. Za razliko od templjarjev in hospitalirjev jim ni bilo treba pošiljati sredstev v Palestino, ampak so jih lahko osredotočili proti Mavrom (Riley - Smith, 2001; 187, Seward, 1995; 153).

Skupaj so dobili ti redovi v obrambo različne poti, po katerih so Mavri vpadali v krščanske pokrajine. Poleg tega so izvajali tudi razzie v mavrska ozemlja, včasih skupaj s kraljevskimi silami, večinoma sami. Red santiago je leta 1176 izgubil svojo glavno utrdbo, Ucles, a jo je isto leto dobil nazaj. Leta 1194 je kralj Kastilje, Alfonz VIII., izzval kalifa na boj. Ta je prišel z ogromno vojsko, medtem ko je bila Kastilja sama, saj je zaradi preprirov nista podprla ne Leon ne Aragonija. So pa v kraljevih silah bili močni oddelki redov santiaga in calatrave. Kristjani so utrpeli hud poraz v bitki pri Alarcosu: 25.000 mrtvih, med katerimi je bil tudi mojster redu santiaga. Mojster redu calatrave in kralj sta pobegnila. Velika večina bratov je v boju umrla. V dveh letih so zaradi mavrskega prodora na sever padli Guadalajara, Madrid, Ucles, Calatrava. Spet pa Mavri niso mogli zavzeti Toleda.

Do leta 1197 so utrpeli redovi precejšnje nesreče: santiago in calatrava sta izgubila svoji glavni, matični utrdbi in večino svojih bratov. Templjarji in hospitalirji so bili že tako maloštevilni, saj so iz vsake province lahko pripeljali le 20 bratov. Red calatrava se je preselila v Salvatiero in se nekaj časa tako tudi imenoval. Papež je preprečil delu reda calatrave, da se odcepi. Vseeno pa so leta 1190 ob napadu Almohadov na Portugalsko zdržale le utrdbe templjarjev (Seward, 1995; 158).

Leta 1211 je bila ob prodiranju ogromne mavrske vojske (sicer pretirane srednjeveške številke navajajo 460.000 mož) evakuirana utrdba Salvatiere. V Evropi se je pozivalo k križarski vojni. Leta 1212 se je zbrala precejšnja krščanska vojska, z oddelki z vsega polotoka razen Leona ter s številnimi francoskimi in italijanskimi križarji. Pomembno je bilo tudi, da je bila cela vojska pod enotnim poveljstvom, pod kastiljskim kraljem. Maja je vojska zavela Calatravo, ki jo je red dobil nazaj. Tuji križarji so odšli domov. Glavna bitka se je odvila pri Las Navas de Tolosi 16. julija 1212. V njej so vsi redovi utrpeli katastrofalne, tudi stoočetne izgube. Vendar so kristjani v bitki zmagali. Ta poraz je za

Al Andaluzijo pomenil konec: po tem je bila nemočna in kristjani so imeli od tedaj naprej vedno premoč v bojih (Seward, 1995; 158–159).

Leta 1217 je dobil red calatrava utrdbo Alcantaro v Leonu, ki jo je podaril redu San Juan. Red se je od tedaj naprej po njej tudi imenoval. Leta 1218 je dal red calatrava vse svoje posesti na Portugalskem redu aviz, da se je lahko osredotočil na svoje delovanje v Kastilji. Leta 1217 se je pripetil redek primer sodelovanja redov, čeprav niso bili v kraljevi vojski: templjarji, hospitalirji, redova santiago in calatrava so skupaj napadli in zavzeli mesto Alcacer do Sal. Dobil ga je red santiago za središče delovanja v pokrajini.

Po almohadskem porazu so se spet pojavile taife, medtem ko je v Maroku divjala državljanska vojna. Ob neenotnosti Mavrov so redovi izvajali neprestane razzie v nasprotnikova ozemlja. Leta 1230 je Kastilja preko dedovanja pridobila kraljestvo Leon in se tako precej okrepila. Do leta 1233 so bratje vztrajno zavzemali mesta in utrdbe. Leta 1234 je bila bitka pri Jerez de la Fronteri: v bitki je padlo le deset kristjanov, Mavrov pa tisoče. Leta 1236 je padla Kordoba brez boja, ker mesto ni bilo branjeno (Seward, 195; 160–162).

Aragonsko napredovanje je bilo ločeno od kastiljskega in se je začelo odvijati šele po koncu albižanske križarske vojne v Franciji. Leta 1233 so se začeli boji, leta 1238 je padla Valencia (od redov je bilo pri obleganju prisotnih le 20 templjarjev). Leta 1253 je bila na vzhodni obali podreditev Mavrov končana.

Kastilja je tekoče osvajala: leta 1243 je padla Murcia, leta 1248 Sevilla, številne druge pridobitve, ob katerih so pridobivali tudi redovi ter fevdalci. Leta 1264 se je v Murciji dvignil upor, ki so ga zatirali dve leti.

Al-Andaluzija, mavrska Španija, je bila omejena na kraljestvo Granada. Njeni bojovníki so prevzeli težji oklep in taktiko navala težke konjenice. Do leta 1312 ni bilo večjih spopadov, le razzie. Granada se je medtem malo okrepila in napredovala proti kristjanom, ki so se v tem obdobju predvsem ukvarjali sami s seboj. Po uničenju templjarjev so v Kastilji njihovo zemljo porazdelili med ostale redove, čeprav si je je veliko prigrabilo plemstvo. Na Portugalskem se je na ostankih naredil nov red, vitezi Kristusa, leta 1318 je v Aragoniji templjarje nasledil red montese (Seward, 1995; 162–164).

Krščanski kralji so se soočili s težavo, kako obvladovati precejšnja ozemlja, ki so dolgo časa pripadala Mavrom. To so poleg močne kolonizacije dosegli s tem, da so predali precej (več, kot je bilo tipično za tedanje obdobje) moči in vpliva fevdalcem. Tako so naredili močan razred fevdalcev in veleposestnikov, ki se je kasneje upiral kroni. V tem so jih podpirala vsa tri sosednja krščanska kraljestva, ki so se bala nadvlade premočne Kastilje (Riley - Smith, 2001; 268).

Alfonz XI. je prekinil mavrsko renesanso. Podaniki so se ga bali bolj kot Mavrov, ker je ubijal plemiče in upornike brez sojenja in bil nasploh krut. Vpletel se je v redova calatravo in alcantaro ter tudi v red santiaga. Redovom je vsilil svoje mojstre, v določenih primerih tudi nasilno. Leta 1340 je bila kastiljska mornarica poražena, na kopnem pa je Kastilja močno porazila Mavre v bitki pri reki Saldo. Maročani so napadli Tarifo, a so bili hudo poraženi. Leta 1344 je padel Algeciras. Kastiljska mornarica je izvajala blokado Gibraltarja. Leta 1350 se je Alfonz s precejšnjo vojsko odpravil na pohod, a ga je ubila kuga. Bil je zadnji kralj Kastilje, ki je bil zmožen učinkovito združiti ljudi proti Mavrom. Po drugi strani pa je redove podredil kraljevemu vplivu. Kasnejši kralji so jih redno uporabljali proti plemičem – tako so postali še ena fronta med osrednjo oblastjo in plemstvom, med kraljem in upornikom. Po njegovi smrti se je rekonkvista za 60 let ustavila (Riley - Smith, 2001; 329, Seward, 1995; 170–173).

Alfonzov sin Peter III. ni zaostajal za očetom glede vmešavanja v redove in pobijanja njihovih mojstrov. Uspelo pa mu je zanetiti še državljansko vojno, v katero so se vmešali tudi francoski plačanci in znameniti Črni princ (princ Edvard, sin angleškega kralja Edvarda III.). V drugem, uspešnem uporu je bil kralj umorjen, novi kralj je postal Henrik II. Med leti 1355 in 1371 se je zvrstilo na vrhu treh redov 16 velikih mojstrov. Namesto v boju proti Mavrom so bili uporabljeni v bojih proti raznim upornikom in pretendentom. Mnogokrat se je zgodilo celo, da so se pripadniki istega reda borili eden proti drugemu.

Med tem je na Portugalskem moč redov rasla. Hospitalirji so bili ambasadorji Portugalske v Rimu, največ moči pa je imel red aviz. Leta 1384 so Portugalci zavrnili kastiljsko invazijo. Naslednje leto so Portugalci porazili še eno invazijo Kastilje, čeprav jih je bilo manj in so bili slabše opremljeni. Edini večji boj proti Mavrom je izvedel leta 1394 red alcantara, ki je napovedal križarsko vojno, napadel Granado in izgubil (Seward, 1995; 174–179).

V teh letih lahko zaznamo tudi reforme redov, tako v organizaciji, v oblačilih, kot tudi v statutih in v osnovnih zapriseгах (te reforme so najverjetneje le potrdile tisto, kar se je de facto že uveljavilo).

Leta 1406 je Mohamed VI. napadel Murcio in prejel silovit odgovor. Red santiago je zavzel Zaharo, leta 1410 je padla Antequerra. Mavri so predali v zameno za mir še Almerio. Regent kralja Ivana II., Ferdinand, je postavil navkljub drugačni izbiri samih redov leta 1409 svoja sinova, ki sta imela oba manj kot 10 let, za mojstra alcantare in santiaga. V rede calatravi so se vrstile zdrahe glede mojstrstva. Na Portugalskem je kralj Joao postavil dva svoja sinova za mojstra aviza in vitezov Kristusa. Portugalska se je ozemeljsko širila, zavzela Ceuto, do leta 1425 je kolonizirala Madeiro in Kanarske otoke. Leta 1434 se je začelo izkoriščanje zahodne Afrike. Med tem se je v Kastilji nadaljevalo prepiranje med kralji, plemiči in redovi. Vseeno je Kastilja leta 1421 napadla Granado in zavzela mesto Huescar. V invaziji je padel oddelek reda alcantare v zasedo in bil poražen. Leta 1437 so aviz in vitezi Kristusa napadli Tanger v Maroku in bili poraženi. V redu calatravi so bili trije pretendenti za mojstrstvo, kar je razumljivo povzročilo precejšnjo zmedo. Po smrti kastiljskega kralja leta 1454 se je razvil boj za oblast z nešteto »igralci«. Leta 1471 je Alfonz V. Portugalski zavzel Tanger, pomembno mesto v Maroku. V Kastilji se je nadaljevala zmeda frakcij v redovih, kroni in plemstvu. Po smrti Henrika IV. sta v Kastilji prišla na oblast Izabela in Ferdinand. Leta 1476 so Portugalci, ki so podpirali pretendenta Alfonza, bili poraženi. Leta 1479 je postal Ferdinand, ki je bil do tedaj princ Aragonije, kralj. Tako sta Kastilja in Aragonija postali enotno kraljestvo, Španija. Ustanovitev precej močne centralne oblasti še ni pomenila konca frakcij v redovih, ki so se nadaljevale še nekaj let (Seward, 1995; 180, 187–189).

Leta 1476 Granada ni hotela več plačati davkov Španiji, leta 1481 pa je Granada Španijo napadla. Mavri so vpadli v mesto Zaharo in tam poklali večino prebivalcev. Po Izabelinem ukazu sta mojstra calatrave in santiaga okrepila svoje posadke ob meji. V Španiji je prevladovalo mnenje, da je treba Mavre dokončno, hitro poraziti, preden se povežejo s Turki. Španci so z majhno silo zavzeli mesto Alhamo in tokrat oni izvedli pokol nad prebivalstvom. Ferdinand je bil pri mestu Loji poražen, kot je bil poražen tudi mojster santiaga. Leta 1483 pa se je bojna sreča obrnila – Španci so premagali Mavre, v Granadi pa je izbruhnila državljanska vojna. Španci so uporabljali nove tehnologije in

taktike, plačance, morske blokade, osredotočili so se na vsako mesto posebej in ga z ogromnimi viri zavzeli. Leta 1485 so kraljeve sile, redova santiago in alcantara napadli mesto Ronda. Mesto, ki naj bi bilo nezavzetno, je padlo v desetih dneh. Ta padeč je povzročil niz predaj in tako je polovica zahodne Granade padla. V ostanku Granade se je nadaljevala državljanska vojna, ki so jo Španci spretno podpihovali. Do leta 1487 so sledila nadaljnja zavzemanja, vrhunec katerih je bil zavzetje Malage. Leta 1488 je bil Ferdinand neuspešen pri napadu na Almerijo, a se je vrnil naslednje leto z vojsko 100.000 mož in mesto zavzel. Tudi padeč te velike utrdbe je povzročil niz predaj, čeprav ne tako številnih kot tisti štiri leta prej. Aprila 1491 so Španci začeli oblegati Granado samo. Križarji so skoraj obupali pred odločnim/obupanim mavrskim odporom, a jim je moralo s svojim obiskom dvignila kraljica Izabela. Novembra so se Mavri začeli pogajati preko nekega poveljnika santiaga. Španci so vstopili v mesto 2. januarja 1492 (Riley - Smith, 2001; 283, Seward, 1995; 193–198).

Predvsem Portugalci so delovali tudi v severni Afriki. V Tuniziji so se spustili v boj s Turki. Tako se je vzpostavila psihološka povezava med rekonkvisto in med križarsko vojno proti Turkom (Riley - Smith, 2001; 286–287).

Po koncu mavrske grožnje krona ni imela želje, da uniči redove, le da jih ima čim bolj pod nadzorom. Tako sta mojstrstva calatrave (leta 1487) in santiaga (leta 1493) prišla tudi uradno pod popolni nadzor krone. Leta 1494 se je to pripetilo tudi redu alcantara. Papež Aleksander VI. je vse španske redove odvezal celibata.

V tem obdobju so bili redovi korporacije z ogromnimi sredstvi. Kralji teh močnih, napol suverenih organizacij niso mogli niti hoteli prenašati. In ker ni bilo več glavnega cilja njihovega obstoja, so jih lahko načrtno začeli šibiti in jim jemati vpliv in pomen. Do sredine 16. stoletja so redovi postali le civilni sezname, iz katerih se je jemalo imena za uradniške položaje v državi (Seward, 1995; 198–199).

Portugalska redova je leta 1496 papež odvezal celibata, leta 1505 pa tudi revščine. Zdelo se je, da imata redova prihodnost v portugalskih prekomorskih ozemljih. Vitezi Kristusa so bili bajno bogati, po nekaterih ocenah najbogatejša korporacija v Evropi v tistem času. Pokopala jih je načrtovana reforma, ki je bila preveč skrajna za večino bratov, saj je načrtovala vrnitev vseh zaobljub in nadaljevanje strogega meniškega

življenja. Ta reforma je razdelila red na pol in uničila kakršenkoli smisel in občutek enotnosti reda (Seward, 1995; 199–200).

6.2 Organizacija

Najpomembnejša lastnost, po kateri so se ti trije redovi razlikovali od drugih redov, je dejstvo, da niso bili postavljeni neposredno pod papeža, ampak so ostali pod pristojnostjo krone. Tako so bili podrejeni tudi njenim vmešavanjem, ki so imela pogosto uničujoče posledice.

Vsi trije redovi so imeli podobno sestavo in organizacijo, a tudi zanimive razlike. Tako se je ob vstopu v red calatravo izrekla le zaobljuba poslušnosti, v kateri sta bili nato zajeti tudi zaobljubi revščine in vzdržnosti. Red santiago pa je kot polne člane sprejemal tudi poročene moške (njihove posesti in družine so tehnično postale del reda) ter je imel občasno ločene hiše za brate in za kaplane. Kot je bilo že navedeno, so redovi z upadom nevarnosti Mavrov doživljali padec v disciplini, tako da so papeži proti koncu rekonkviste vse pomembnejše zaobljube preklicali. Na svojem višku so imeli profesionalne, dobro izurjene in opremljene, stalne vojske: leta 1491, ko so redovi že prešli svoj zenit, so ob obleganju Granade lahko prispevali petino celotne konjenice.

Bratje so se lahko osredotočili na obdelovanje svojih posesti, od katerih so izjemno bogateli. Posebej so bili uspešni v živinoreji. Približno polovica vseh sredstev je šla v vzdrževanje posesti, ostalo je dobil v razpolago mojster reda. Tako je imel red calatrava leta 1500 približno 61.000 dukatov prihodkov, kar je bilo približno 1/12 vseh prihodkov kastiljske krone. Tedaj je šla polovica dohodkov redov španski kroni. Ti prihodki pa so predstavljali 2/3 vseh prihodkov, ki jih je krona dobivala od cerkve – prek celotne zgodovine križarstva so bile finance držav, ki so te vojne izvajale, neposredno povezane z davki, ki jih je za ta namen nabiral papež.

Z nastankom močnejše centralne monarhije pod Izabelo in Ferdinandom začnejo redovi izgubljati tudi vojaški pomen, saj ima tudi krona močne, stalne oborožene sile. Po letu 1500 se je število bratov, ki so se ukvarjali z vojaškimi dolžnostmi, zelo znižalo: od okoli 1550 bratov santiago so vojaško delovali le približno 4 % (Riley - Smith, 2001; 291, 332, 344).

Na polotoku so bili redovi razdeljeni na pokrajine, ki pa niso nujno ustrezale mejam kraljestev. Določene veje redov so uživale večjo ali manjšo neodvisnost od mojstra (red santiago je bil tako na Portugalskem relativno neodvisen od mojstra, podobno so neuspešno poskusili tudi deli reda calatrave). K tej neenotnosti je potrebno dodati še en dejavnik: mnogokrat, ko so bili Mavri šibki, je obstajalo več pretendentov za mojstrstva, ki so jih podpirale različne strani, prav tako so bile predvsem v Kastilji pogoste državljanske vojne ... Poleg tega so bili mnogi pretendenti med seboj v sorodu.

6.3 Popolnjevanje

Glede pogojev vstopa so bili iberski redovi bolj podobni tevtoncem kot pa templjarjem in hospitalirjem. Člani so bili skoraj vedno s polotoka, nabor se je le izjemoma izvajal izven Iberskega polotoka. Kot pri vseh drugih redovih so bili željeni posamezniki, ki so obvladali jahanje in boj, čeprav so bili večinoma na varnem v svojih podružnicah in bi jim bolj koristilo znanje pisanja in računanja. Kmalu so ob vstopu zahtevali potrdilo o plemenitem stanu staršev, v skrajnih primerih tudi o plemenitem stanju starih staršev, če je kandidat hotel postati vitez. Kandidati, in včasih tudi njihove družine in prijatelji, so bili temeljito izprašani o osebnostnih zadevah kandidatov (Seward, 1995; 168).

6.4 Strategija in taktika

Kot drugje po Evropi se je tudi na polotoku strategija vrtela okoli zavzemanja ozemlja, česar pa se ni dalo doseči brez zavzemanja gradov. Da so le-te lažje zavzeli, so nekaj časa pred napadom izvajali roparske napade, razzie, v nasprotnikovo zaledje z namenom ropanja, uničevanja in pobijanja. Je pa v rekonkvisti videti več večjih bitk, kot navadno v teh obdobjih, kjer so se načeloma bitkam raje izogibali.

Taktično so bili bratje načeloma v vlogi težke konjenice, čeprav so se odrezali tudi v vlogi izvidnikov itd. Njihov cilj je bil razbitje nasprotnikovih formacij in nato pobijanje bežečih nasprotnikov. Proti koncu svojega obstoja so se učinkovito prelevili v poveljnike plačancev, ko je težka konjenica izgubila pomen.

7. Primerjava redov

Večina redov, ki so opisani, ni bila ustvarjena posebej za boj proti muslimanom. Za to so bili ustvarjeni le španski redovi. Templjarji so bili ustvarjeni za »policijske« naloge, hospitalirji in tevtonci za bolnišnične, bratje meča pa za varovanje misijonov. Lahko celo rečemo, da je večina opisanih redov imela pacifistične ali pa obrambne začetke. Je pa res, da so se hitro razvili v sile, ki so se aktivno borile proti nasprotnikom krščanstva in pogosto tudi proti kristjanom in celo eden proti drugemu. Vsi so za razvoj potrebovali darove zemlje, s prihodki katerih so nato podpirali svoje dejavnosti. Španski redovi in bratje meča so imeli večinoma lokalno omejena posestva, medtem ko so imeli trije veliki redovi zemljo po celi Evropi. Prav tako je bil njihov vpliv večji od vpliva manjših redov. Le tevtonci in bratje meča so se večino časa borili proti nemuslimanom, medtem ko je druge redove ne glede na njihov osnovni namen potegnilo v boj proti njim.

Vprašanje je, kateri izmed redov je bil najvplivnejši. Danes so kot najvplivnejši oz. najmočnejši ter tudi najširše poznani templjarji. Vseeno pa se mi zdi, da gre ta »lovorika« prej tevtoncem. Medtem ko so drugi redovi delovali kot močne korporacije, razširjene v več državah, so tevtonci BILI država in so bili poleg tega še korporacija v drugih državah – fenomen, ki mu danes v Evropi ni para. Njihov prispevek je tudi tu najobširneje obdelan, ker so imeli opravka s celotno družbo, ki so ji vladali, in ker so na več nivojih imeli opravka tudi s svojimi sosedi in z vsemi evropskimi državami. Od drugih redov so bili templjarji tisti, ki so se največkrat, pogosto tudi uničevalno, vmešavali v notranje zadeve držav gostiteljic. Danes pa so nedvomno najvplivnejši hospitalirji oziroma malteški vitezi, saj so edini od velikih redov preživeli z vsaj simbolno neprekinjenim obstojem. Razen njih so bili vsi redovi razpuščeni, čeprav so bili tudi oživiljeni in sedaj obstajajo (razen templjarjev) pod rahlo spremenjenimi imeni.

Redovi so si med seboj zelo podobni, saj so vsi v precejšnji meri uporabljali statute, organizacijo in vodenje templjarjev.

Trije veliki redovi so bili nad posvetno oblastjo (do leta 1466, ko je moral veliki mojster tevtoncev priznati nadvlado poljskega kralja). Ti redovi so tudi dobili največ privilegijev in olajšav od cerkve, medtem ko so preostali štirje manjši redovi ostali pod nadzorom škofa (bratje meča) ali pa pod nadzorom posvetnih voditeljev (španski redovi).

Boji med redovi so bili najbolj pogosti na Iberskem polotoku, kjer so bili redovi pogosto uporabljeni kot orodje proti pretendentom. Ti boji so bili možni, ker redovi notranje niso bili tako stabilni, kot so bili stabilni veliki redovi, in so bili posledično hitreje razdeljeni. Vendar so se najznamenitejši boji bili med templjarji in hospitalirji v Akri, Antiohiji in Armeniji.

Največ porazov so brez dvoma v svoji dolgi in bojev polni zgodovini utrpeli tevtonci. Prav tako so se morali ukvarjati z največ upori prebivalstva (zanimivo je, da v Palestini ni bilo niti enega večjega upora – to kaže, da Franki niso bili slabi gospodarji lokalnemu prebivalstvu).

Omenjena je že bila razlika v »državljanstvu« članov. Tevtonci so bili le Nemci, na polotoku so redove sestavljali le Španci in Portugalci, medtem ko so templjarje in hospitalirje večinoma sestavljali Francozi, Angleži. Pomembna razlika med tevtonci in templjarji in hospitalirji je v tem, da so imeli slednji večino članov na posestvih po Evropi, medtem ko so imeli tevtonci večino članov v Prusiji in Livoniji.

Redovi so imeli skoraj enake vodilne položaje, enak sistem volitev (razen španskih, kjer so bili dodaten dejavnik kralji), enak sistem izpostav oziroma posesti. Razlike so bile v količini, odvisno od obsega reda, ne pa v stilu. Enake so bile zahteve za razne položaje znotraj redov.

Bratje so se glede strategije držali tedaj sprejetih norm vojskovanja. Kot katere koli druge vojske so vsi branili svoje utrdbe in poskušali zavzeti tuje, medtem pa so ropali, pobijali in demoralizirali nasprotnikovo zaledje. Taktično so se borili, kot se je borilo plemstvo Evrope, iz katerega so izviral: kot težka konjenica, katere cilj je bil razbijanje formacij. Njihova uspešnost je ležala drugje. Fevdalne vojske so bile omejene v časovnem vidiku. Redovi niso imeli te omejitve, in so lahko vršili enakomeren pritisk na nasprotnika ter imeli večjo svobodo pri načrtovanju in izvajanju operacij. Poleg tega so bili v boju zaradi zaobljube poslušnosti dosti bolj zanesljivi od posvetnih vitezov, katerim je bil cilj bitke slava v boju, in so večkrat s svojo vihravostjo delali preglavice poveljnikom. Na brate v boju se lahko gleda kot na najučinkovitejše viteze, kar jih poznala Evropa. Njihova organizacija jim je omogočala zbiranje virov preko precejšnjih ozemelj, in jih tako naredila dosti manj ranljive kot mogotce, ki so mejili na nasprotnike in bili z njimi v neprestanem vojaškem stiku. Podrejenost velikih redov papežu pa je

lahko predstavljala za kralje in velike fevdalce težavo, saj so redovi včasih delovali na lastno roko. Kjer ni bilo močne osrednje oblasti, so lahko povzročili pravo anarhijo.

8. Zaključek

Potrditev ali zavrnitev hipotez

Prvo hipotezo lahko v celoti potrdim. Tevtonci so se v Pribaltiku večinoma sami borili proti Rusom ter Litovcem ter tako širili katoliško vero v pravoslavni in poganski prostor. Pomoč so dobili občasno le od križarjev. Na Bližnjem vzhodu so templjarji in hospitalirji priskrbeli večino sil v obrambi Svete dežele, z določeno pomočjo vedno šibkejših kraljev in fevdalcev. V rekonkvisti redovi niso bili glavni dejavnik v boju proti Mavrom (to je bilo kraljestvo Kastilja), so pa vseeno prispevali pomembne sile in predstavljali najboljše enote pod kraljevim poveljstvom.

Prav tako lahko deloma potrdim drugo hipotezo. Organizacije redov ne moremo označiti kot fevdalne, ker je v njej manjkala ključna prvina dajanja fevda – bratje niso dobivali klasičnih nagrad za služenje. Nagrade naj bi bile duševnega značaja, ker bratje niso smeli imeti zasebne lastnine. Tako ne pride v poštev eden izmed najpomembnejših motivacijskih dejavnikov srednjeveškega bojevanja, ropanje. Brez dvoma bratje so ropali, saj je bilo ropanje popolnoma legitimen način bojevanja, vendar so (načeloma) z naropanim obogatili red kot celoto in ne posameznikov. Red v celoti se je prav tako poskušal izogibati dajanju zemlje naprej vazalom, čeprav se včasih, posebej po velikih porazih, ko je red potreboval hitro večje število ljudi in denarja, temu ni dalo izogniti. Prav tako so se redovi ostro razlikovali od ideologije katolištva po svoji uporabi nasilja ter sprejetja vojne. Moto krščanstva je bil: ne ubijaj, ter tudi, obrni drugo lice. Srednjeveški papeži so ta gesla tolmačili tako, da so veljala le za katoličane, in tako opravičili križarske vojne in oboroženo zatiranje heretikov ter nasprotnikov. Vendar je mnogo teologov vseeno nasprotovalo uporabi vojne za dosego ciljev cerkve. Tudi redovi so svojo zgodovino želi podobne kritike, ki so se najjasneje izrazile na koncilu v Konstanci proti tevtoncem. Po drugi strani so se npr. v strategiji in taktiki popolnoma pokoravali širši družbi. V teh dveh vidikih niso mogli improvizirati, saj je bila strategija enaka povsod, kjer so se bojevali, in njeno neupoštevanje bi redovom prineslo le neuspehe. Taktično delovanje je bratom vsilila vzgoja in družbena realnost. Ker so bili

pred vstopom v red člani plemstva, so bili tako tudi vzgojeni. To je pomenilo tudi vojaško vzgojo – urjenje v boju na konju, kar je brate seveda naredilo za konjenike. Neučinkovitosti v boju bratom ne gre očitati. Njihova učinkovitost je prej odsev njihove discipline in pa fanatizma ter neučinkovitosti nasprotnikov kot pa same večvrednosti njihovega stila bojevanja. Vprašanje, na katerega se sicer sedaj ne da odgovoriti, je, ali bi redovi bili bolj učinkoviti, če bi namesto relativno drage konjenice svoje vire preusmerili v uporabo dobro izurjene, motivirane, opremljene in vodene pehote.

9. Viri

- Seward, Desmond (1995) The monks of war. London: Penguin books.
- Christiansen, Eric (1997) The northern crusades. London: Penguin Books.
- Urban, William (2003) The teutonic knights. London: Greenhill Books.
- Barber, Richard (2000) The knight and chivalry. Woodbridge: The Boydell.
- Read, Piers Paul (2001) The Templars. London: Phoenix press.
- Riley – Smith, Jonathan (ur.) (2001) The Oxford illustrated history of the crusades. Oxford: Oxford university press.
- Keen, Maurice (ur.) (2001) Medieval warfare. Oxford: Oxford university press .
- Cunliffe, Barry (ur.) (2001) The Oxford illustrated history of prehistoric Europe. Oxford: Oxford university press .
- Bučar, Bojko, Šabič, Zlatko, Brlezg, Milan (2000) Navodila za pisanje seminarske naloge in diplomskega dela. Ljubljana: Ivan Hvala.
- Barracough, Geoffrey (ur.) (1989) The Times atlas svetovne zgodovine. Ljubljana: Cankarjeva založba in Državna založba Slovenije.
- <http://www.the-orb.net/textbooks/crusade/jerusalem.html> (29.6.2005)
- http://en.wikipedia.org/wiki/Main_Page (29.6.2005)
- <http://www.fordham.edu/halsall/sbook.html> (29.6.2005)
- <http://www.labyrinth.net.au/~saul/history/byzan.html> (29.6.2005)
- <http://www.newadvent.org/images/04543cdx.jpg> (29.6.2005)
- http://www.ordotempli.org/rights_and_election_procedure_of_grand_masters_-_1160.htm (29.6.2005)
- <http://mars.acnet.wnec.edu/~grempe1/courses/wc1/lectures/21crusades.html> (29.6.2005)
- <http://www.msu.edu/~georgem1/history/medieval.htm#cru> (29.6.2005)
- <http://www.msu.edu/~georgem1/history/medieval.htm#cru> (29.6.2005)
- <http://www.answers.com/topic/crusader-states> (29.6.2005)